

Hubungan

Transnationalisme en integratie onder Indische Nederlanders van de tweede en derde generatie

Faculteit: Sociale Wetenschappen
Afdeling: Sociologie
Afstudeerrichting: Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid
Begeleiders: Prof. Dr. J. Heilbron, Dr. A.S. Leerkes
Student: Angie Lapod
Studentnummer: 266927
Student: Eline Papavoine- van den Enden
Studentnummer: 152569

VOORWOORD

Deze scriptie is geschreven ter afsluiting van de master Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Wij hebben onderzoek gedaan naar transnationalisme onder Indische Nederlanders. Onze interesse voor dit onderwerp heeft een verschillende oorsprong. Voor Angie is het een gevolg van haar Indische achtergrond en heeft zij in die zin bijna dagelijks te maken met transnationalisme. Voor Eline als gevolg van haar opa die net na de Tweede Wereldoorlog enkele jaren in Nederlands-Indië is geweest. Tijdens het onderzoek realiseerden wij ons dat wij al tien jaar bevriend zijn, maar het eigenlijk nooit over dit deel van ons leven gehad hebben. Eline kreeg een kijkje in de cultuur en familiebanden van Angie en had zich niet gerealiseerd dat er zo'n verhaal achter school. Angie wist niet dat Eline's voorvaderen ook banden hadden met Nederlands-Indië.

Onze dank gaat uit naar iedereen die ons gesteund heeft tijdens het schrijven van deze scriptie. In het bijzonder willen wij de mensen bedanken die wij hebben mogen interviewen en degenen die een enquête voor ons onderzoek hebben ingevuld. Tenslotte een persoonlijk woord van dank voor onze scriptiebegeleider prof. dr. J. Heilbron voor zijn bijdrage aan ons afstuderen. Daarnaast danken wij dr. A.S. Leerkes, die als tweede lezer onze scriptie uitvoerig van commentaar heeft voorzien.

Angie Lapod

Eline Papavoine – van den Enden

Rotterdam, februari 2011

SAMENVATTING

Hubungan, staat voor verbondenheid, en dan met name voor de verbindingen met familie en naasten. Ook Indonesië en Nederland zijn op een speciale manier verbonden. In de eerste plaats als gevolg van de koloniale geschiedenis. Al aan het begin van de 17de eeuw, ten tijde van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), bereikten de eerste Nederlandse schepen Indonesië. Het was het begin van een periode van welvaart voor Nederland, maar tegelijkertijd een zwarte bladzijde in de geschiedenisboeken van zowel Indonesië als Nederland. Het is een periode waar men niet graag over praat.

Ook in het hier en nu hebben Nederland en Indonesië een bijzondere band. Iedere dag opnieuw hebben Indische Nederlanders contact met familie en vrienden in het “moederland” en regelmatig sturen Indische Nederlanders geld en goederen naar Indonesië. In Nederland onderhouden zij onderling meestal intensief contact en bezoeken zij regelmatig Indische feesten en bijeenkomsten, zoals bijvoorbeeld de Pasar Malam.

Indische Nederlanders vormen veruit de grootste groep allochtonen in Nederland. De groep valt eigenlijk weinig op en is volgens de opvatting van Cottaar en Willems (1985) zelfs geassimileerd in de Nederlandse samenleving.

Dit is het vertrekpunt van deze scriptie. Naast de veronderstelling dat Indische Nederlanders goed geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving, staan zij ook bekend om hun sterke binding met Indonesië. In de wetenschappelijke literatuur zijn hierover twee tegengestelde opvattingen te vinden. Enerzijds zou een sterke binding met het herkomstland de integratie in de weg staan. Anderzijds tonen onderzoeken aan dat binding met het herkomstland geen negatief effect op de integratie hoeft te hebben.

De vraagstelling van het onderzoek luidt: “Welke verschillen bestaan er tussen de transnationale activiteiten van tweede en derde generatie Indische Nederlanders en hangt dit samen met de mate waarin zij zich geïntegreerd voelen in de Nederlandse samenleving?” In deze scriptie wordt door middel van een casestudy onderzoek gedaan naar het transnationalisme onder een groep Indische Nederlanders van de tweede en de derde generatie en de mate waarin zij zich geïntegreerd voelen in de Nederlandse samenleving. Volgens Glick Schiller, Basch en Blanc- Szanton met *Towards a*

Transnational perspective on migration (1992) omschrijft transnationalisme ‘de processen waarbij immigranten meervoudige sociale relaties vormen en onderhouden, die hun land van herkomst verbindt met hun land van vestiging’.

Een groep van ruim 50 Indische Nederlanders van de tweede en derde generatie werd geïnterviewd of heeft een enquête ingevuld. In de vragenlijst werd uitgebreid ingegaan op diverse vormen van transnationalisme. Uit het onderzoek bleek dat de tweede generatie meer verschillende en vaker transnationale activiteiten onderneemt als het opsturen van goederen, het volgen van ontwikkelingen, vakanties en familiebezoeken in Indonesië. Daartegenover onderhouden de respondenten uit de derde generatie meer en vaker contacten met Indische mensen in Nederland. De overeenkomsten tussen beide generaties zijn te vinden in de activiteiten die zij beide niet uitoefenen. Dit zijn met name de professionele economische activiteiten en de meeste politieke activiteiten zoals stemmen en lid zijn van een politieke organisatie. Daarnaast zijn er geen verschillen te constateren in de wijze waarop de beide generaties in het algemeen tegen integratie aankijken en de positie die zij hierin zelf innemen. Er bestaat wel een verschil in de mening van de respondenten over hun eigen integratie ten opzichte van de vorige generatie, het verschil hierin lijkt positief af te nemen.

In conclusie blijkt uit dit onderzoek dat de tweede generatie meer verschillende en frequenter transnationale activiteiten uitoefent dan de derde generatie. Daarnaast denken beide generaties op eenzelfde wijze denken over integratie en hun positie hierin. Hieruit volgt verder dat er in dit onderzoek niet geconstateerd kan worden dat er een relatie bestaat tussen het uitoefenen van transnationale activiteiten en de beleefde integratie in de Nederlandse samenleving van Indische Nederlanders.

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	7
1.1	Transnationalisme in het maatschappelijk debat.....	7
1.1.1	Het probleem van transnationalisme?	8
1.1.2	Indische Nederlanders als uitzondering?.....	9
1.2	Doelstelling en vraagstelling	10
1.3	Verantwoording keuze voor tweede en derde generatie	11
1.4	Gehanteerde begrippen.....	12
1.5	Onderzoeksontwerp.....	13
1.6	Onderzoekspopulatie	15
1.6.1	Steekproef.....	16
1.6.2	Selectie van onderzoekseenheden	17
1.7	Onderzoeksmethoden	18
1.7.1	Documentenonderzoek.....	18
1.7.2	Interview.....	18
1.7.3	Enquête.....	19
1.8	Validiteit en betrouwbaarheid	19
1.8.1	Validiteit.....	20
1.8.2	Betrouwbaarheid	21
1.8.3	Beperkingen	21
1.9	Wetenschappelijke relevantie.....	22
1.10	Maatschappelijke relevantie.....	24
1.11	Opbouw scriptie	25
2.	DE ACHTERGROND VAN INDISCHE NEDERLANDERS	26
2.1	Wie zijn Indische Nederlanders?.....	26
2.2	Indische diaspora.....	28
2.3	Indische identiteit	30
2.4	Vier generaties Indische mensen.....	32
3.	THEORETISCH KADER.....	36
3.1	Integratie.....	36

3.1.2	Relevantie met betrekking tot integratie van Indische Nederlanders.....	40
3.2	Transnationalisme	40
3.3	Is transnationalisme nieuw?	41
3.4	Transnationale gemeenschappen.....	42
3.4.1	Relevantie met betrekking tot transnationale gemeenschappen.....	42
3.5	Transnationale identificatie en transnationale activiteiten	42
3.5.1	Transnationale identificatie	42
3.5.2	Transnationale activiteiten	43
3.5.3	Relevantie met betrekking tot transnationale identificatie en activiteiten	44
3.6	Culturele erfenis en etnische identificatie	44
3.6.1	Culturele erfenis	45
3.6.2	Etnische identificatie	46
3.6.3	Relevantie met betrekking tot culturele erfenis en etnische identificatie.....	46
4.1	Beschrijving van de respondenten.....	48
4.2	Relevantie met betrekking tot integratie van Indische Nederlanders.....	51
4.3	Relevantie met betrekking tot transnationale gemeenschappen.....	56
4.4	Relevantie met betrekking tot transnationale identificaties en activiteiten.....	57
4.5	Relevantie met betrekking tot afkomst, erfenis en etnische identificatie.....	63
5.	CONCLUSIE	64
BIJLAGE 0	MIGRATIE EN INTEGRATIE IN NEDERLAND EN DE EUROPESE UNIE.....	70
BIJLAGE 1	LITERATUURLIJST	74
BIJLAGE 2	TABELLEN EN FIGUREN.....	78
BIJLAGE 3	AFKORTINGEN EN DEFINITIES.....	79
BIJLAGE 4	SOUVEREINITEITSOVERDRACHT INDONESIË	80
BIJLAGE 5	VRAGENLIJST	86
BIJLAGE 6	TABELLEN PASW	101

1. INLEIDING

1.1 Transnationalisme in het maatschappelijk debat

Een interessant thema binnen het debat van het transnationalisme is de opvatting dat transnationalisme de integratie van het ontvangende land, in dit geval dus Nederland, zou belemmeren. Transnationalisme is een verzamelbegrip dat uiteenvalt in de begrippen transnationale activiteiten, transnationale ruimten en transnationale identificatie (Engbersen et al, 2003). Met transnationale activiteiten wordt het verschijnsel bedoeld dat groepen immigranten grensoverstijgende economische, politieke en culturele activiteiten ontplooiën. Denk hierbij aan het bezoeken van het moederland, het onderhouden van contacten met kennissen in het moederland of bijvoorbeeld het overmaken van geld aan familie aldaar. Deze transnationale activiteiten kunnen leiden tot het ontstaan van transnationale ruimten en transnationale identiteiten. Transnationale ruimten ontstaan als groepen activiteiten uitoefenen, die zich buiten de landsgrenzen van het vestigingsland afspelen. In dit geval spreken Faist (2000) en Glick-Schiller et al (1992) van transnationale sociale ruimten. In andere literatuur wordt ook wel van diaspora gesproken (zie ook paragraaf 1.4). Tenslotte beschrijft transnationale identificatie het verschijnsel dat migranten hun identiteit vormgeven aan de hand van identificaties met een bredere groep dan het vestigingsland, zoals het herkomstland en de diaspora/ transnationale ruimten (Engbersen et al, 2003).

De meningen zijn verdeeld in hoeverre transnationalisme een nieuw verschijnsel beschrijft. In dit onderzoek wordt de opvatting gehanteerd dat er geen sprake is van een nieuw verschijnsel. Verondersteld wordt dat migranten sinds jaar en dag al contacten onderhouden met het herkomstland en zich altijd al verbonden voelden met het herkomstland. Echter, de inhoud en de frequentie van de transnationale activiteiten zijn rigoureus veranderd dankzij de moderne communicatie- en transportmogelijkheden. Dit leidt ertoe dat er meer mogelijkheden zijn om transnationale activiteiten uit te oefenen en tegelijkertijd wordt de drempel om deze activiteiten uit te oefenen verlaagd.

1.1.1 Het probleem van transnationalisme?

Migranten vormen vaak een minderheid in het gastland en de druk op hen om zich aan te passen kan groot zijn. Door middel van contact met familie en kennissen in het herkomstland, of met “moederlandgenoten” op andere plaatsen in de wereld kunnen migranten verbonden blijven met hun culturele achtergrond.

Engbersen et al (2003) wijzen op een angst in politieke en maatschappelijke kringen dat transnationale activiteiten en identificaties zullen leiden tot een geringere loyaliteit aan het gastland. Conform deze opvatting zou dit er toe leiden dat deze groepen migranten minder gemakkelijk zullen integreren in de Nederlandse samenleving. In het boek *Grenzeloze Solidariteit*, publiceert van Oenen het artikel *Burgers op drift, Burgerschap in tijden van transnationale identiteit*. Hij beargumenteert hierin onder andere dat het (multi)cultureel burgerschap zich vaak kenmerkt door een problematische mix tussen het traditionalisme en het modernisme. Van Oenen (2004) wijst op het verschijnsel dat culturele en/of religieuze gedragsregels of uitingen niet altijd gestimuleerd worden vanuit traditionele opvattingen. Deze gedragsregels of uitingen kunnen juist worden gemotiveerd vanuit een moderne opvatting. Een veel gebruikt voorbeeld hiervan is het vrijwillig dragen van hoofddoekjes (uiting) door geëmancipeerde moslim meisjes. Van Oenen (2004) merkt nog een opmerkelijk feit op. Hij is van mening dat de teneur in de internationale literatuur minder negatief is. Er worden aan de internationale oriëntatie van migranten juist positieve effecten toegeschreven. In tegenstelling tot de met name negatieve algemene opvatting in Nederland, volgens van Oenen.

De opvattingen en meningen over transnationalisme en integratie hebben in de afgelopen jaren tot een veelvoud aan verhitte discussies geleid in politiek Den Haag, maar ook in het maatschappelijk debat. Zo werd bijvoorbeeld het functioneren van staatssecretaris Albayrak en huidig burgemeester van Rotterdam, Aboutaleb, ter discussie gesteld vanwege hun dubbele nationaliteit. Maar er zijn nog talloze voorbeelden te noemen van discussies en problemen die, al dan niet terecht, worden toegeschreven aan de thema's die samenhangen met integratie. De Rotterdamse socioloog Willem Schinkel geeft in zijn boek *Denken in een tijd van sociale hypochondrie het dominante integratie denken in Nederland*, hierover een treffende beschouwing. Hij wijst op de sociologische blindheid die ontstaan is door de huidige focus op

‘integratie’ als fenomeen. Hij beschrijft onder andere het ‘integratiefetisjisme’ (Schinkel, 2007: 131). In het wetenschappelijk, beleidsmatig en politiek denken is er volgens Schinkel sprake van een dwangmatige neiging om ‘integratie’ op te voeren als zowel oorzaak als oplossing voor allerlei sociale fenomenen en problemen. Integratiefetisjisme leidt ertoe dat de interne structuur van de maatschappij buiten schot blijft en integratie als probleem en oorzaak daarvan buiten de maatschappij wordt geplaatst (El Hadioui, 2009, 28).

1.1.2 Indische Nederlanders als uitzondering?

In deze scriptie staat het transnationalisme van Indische Nederlanders in Nederland centraal. Indische Nederlanders hebben zelf, of via familie, Indische wortels. Verondersteld wordt dat Indische Nederlanders een stabiele groep immigranten in Nederland betreft, die zich laat kenmerken door een sterke binding met het herkomstland. In de huidige opvattingen over transnationalisme en integratie leidt dit tot vragen: hoe kan het dat deze grote groep immigranten met een sterke binding met het herkomstland nooit genoemd wordt in het “populaire” rijtje als Turken, Marokkanen, Antillianen, en Surinamers? Wordt dit wellicht veroorzaakt door het feit dat Indische Nederlanders langzaam aan het verdwijnen zijn, omdat zij zich in hoge mate hebben aangepast aan, of misschien wel geassimileerd zijn binnen de Nederlandse samenleving?

Cottaar en Willems (1985; 257) schrijven over Indische Nederlanders het volgende:

“In de vakliteratuur (op terreinen zoals: minderheden, discriminatie en racisme) bestaat sinds jaar en dag consensus over de geruisloze assimilatie van deze groep van circa 180.000 mensen, die tussen 1949 en 1961 noodgedwongen naar Nederland zijn ‘geregatrieerd’. Dit proces wordt ofwel aangehaald om de mythe van het tolerante volk overeind te houden, ofwel om contrasterend te worden afgezet tegen de ‘moeilijkheden’ met etnische groepen in deze jaren tachtig.”

De derde generatie Indische Nederlanders (jongeren en jong volwassenen) lijkt zich niet zo veel meer te interesseren voor hun culturele achtergrond en hun wortels. Tegelijkertijd zou gesproken kunnen worden van een tegenbeweging. Bijvoorbeeld getuige het feit dat er in de afgelopen jaren een aantal scripties is gemaakt door derde generatie Indische Nederlanders die zich zelf juist de vraag stellen “wat zij nog op hebben met het Indische”. Maar ook de

opkomst van Indo- en Asian Parties en de veelvoud aan internetsites en –communities kunnen niet over het hoofd gezien worden. Van dit laatste is vooral Facebook een goed voorbeeld. Vele Indische Nederlanders hebben op Facebook vrienden uit Nederland en uit Indonesië.

Kortom: de combinatie van de opvatting dat transnationalisme de integratie van migranten beperkt en gegeven het feit dat volgens de gangbare opvattingen de integratie van Indische Nederlanders geslaagd is, leidt tot een interessante invalshoek voor een onderzoek. Dit is dan ook de aanleiding van deze scriptie.

1.2 Doelstelling en vraagstelling

In het reeds aangehaalde onderzoek van Engbersen et al (2003) wordt geschreven dat er twee veronderstellingen bestaan over transnationale gerichtheid. De eerste veronderstelling is dat sterke transnationale gerichtheid een gebrekkige integratie in Nederland als gevolg kan hebben. Een ander standpunt is dat een sterke transnationale gerichtheid niet hoeft te leiden tot een slechte integratie in Nederland. Ten aanzien van Indische Nederlanders bestaat over het algemeen de opvatting dat het een stabiele groep immigranten betreft, dit terwijl zij ook bekend staan om een sterke binding met het herkomstland.

De ***doelstelling*** van dit onderzoek is om na te gaan welke rol transnationalisme speelt in het dagelijks leven van Indische Nederlanders en of dit effect heeft op de mate waarin zij zich geïntegreerd voelen in de Nederlandse samenleving. Om een uitspraak hierover te kunnen doen, wordt een vergelijking gemaakt van de tweede en derde generatie Indische Nederlanders om te kijken of zij op een andere wijze vormgeven aan transnationalisme. De tweede generatie Indische Nederlanders is de groep die nog net in Nederlands-Indië geboren is vlak voor of tijdens de Tweede Wereldoorlog, evenals de groep die na de oorlog geboren is in Nederland, waarvan één of beide ouders tot de eerste generatie behoort.

De derde generatie vormen de Nederlandse kinderen die uit de tweede generatie voortgekomen zijn en alleen uit verhalen weten van de Indische afkomst.

Door het transnationalisme van de beide groepen te vergelijken en te relateren aan de mate waarin de groepen zich geïntegreerd voelen wordt invulling gegeven aan de doelstelling. In

paragraaf 1.3 wordt de verantwoording voor de keuze van de tweede en derde generatie verder gemotiveerd.

De doelstelling is geconcretiseerd in de volgende centrale **vraagstelling**: Welke verschillen bestaan er tussen de transnationale activiteiten van tweede en derde generatie Indische Nederlanders en hangt dit samen met de mate waarin zij zich geïntegreerd voelen in de Nederlandse samenleving?

De vraagstelling is verder vertaald in een aantal subvragen:

- Bestaan er verschillen in de transnationale activiteiten van tweede en derde generatie Indische Nederlanders?
- Hoe definiëren tweede en derde generatie Indische Nederlanders hun Indische identiteit?
- Bestaat er een verschil in de mate waarin tweede en derde generatie Indische Nederlanders zich geïntegreerd voelen?

1.3 Verantwoording keuze voor tweede en derde generatie

De keuze tot het maken van een vergelijking tussen tweede en derde generatie Indische Nederlanders verdient een toelichting om twee redenen.

1. In de eerste plaats waarom er is gekozen om een vergelijking *tussen twee generaties* te maken en
2. in de tweede plaats waarom er specifiek is gekozen voor de *tweede en de derde generatie*.

Het vergelijken van twee generaties

De keuze voor een vergelijking van de transnationale activiteiten van twee generaties is in de eerste plaats gemaakt op basis van de aanname dat er onder generaties Indische Nederlanders een verandering heeft plaatsgevonden in de invulling van het transnationalisme. Processen van globalisering, zoals de ontwikkeling van nieuwe communicatie technologieën en transportmiddelen, lijken de mogelijkheden van transnationalisme te vergroten. Hierbij wordt verondersteld dat met name de jongere generaties Indische Nederlanders gebruik zullen

maken van de nieuwe(re) communicatiemogelijkheden. In de tweede plaats beschrijft Captain (2001) in haar lezing “De Indische derde generatie. Breuken en schakels in de overdracht tussen Indische generaties” een zekere spanning tussen de oudere en jongere generaties Indische Nederlanders. Zij geeft aan dat de oudere generaties beseffen dat er letterlijk geen sprake meer kan zijn van het levend houden van een Indische cultuur en het gedachtegoed, zonder de jongere generaties. Indische Nederlanders van de derde generatie zijn geboren in Nederland en hebben geen bewuste herinneringen aan het land van herkomst, dan wel van het koloniale verleden. Zij kennen Nederlands-Indië alleen uit de herinneringen, verhalen, anekdotes, brieven en foto’s van de tweede en de eerste generatie. De eerste en, in mindere mate ook, de tweede generatie hebben nog bewuste herinneringen aan het koloniale verleden. Zij zijn nog in staat dit over te brengen op de jongere generaties. Inmiddels is de eerste generatie al op hoge leeftijd en zal de groep personen die nog kan putten uit bewuste herinneringen steeds kleiner worden en uiteindelijk verdwijnen. In de derde plaats geeft Captain (2001) aan dat het duidelijk is dat de jongere generatie andere accenten kunnen leggen in het levend houden van het “Indische”. Deze verschillen per generatie zijn logisch gezien het gegeven dat generaties zich haast per definitie tegen elkaar afzetten.

Een vergelijking tussen de tweede en de derde generatie

Uiteraard zou het interessant zijn ook de eerste generatie in de vergelijking tussen de generaties te betrekken. Deze groep is echter bewust achterwege gelaten, omdat de groep nog in leven zijnde vertegenwoordigers van de eerste generatie beperkt is en bovendien al een aanzienlijke leeftijd bereikt heeft. Beide factoren werden als een te grote beperking ervaren op de mogelijkheid een groep respondenten te bereiken van de voor de steekproef gewenste omvang. Daarnaast levert met name de tweede factor een te grote beperking op van de betrouwbaarheid van de onderzoeksresultaten. Om deze redenen is gekozen voor een vergelijking tussen Indische Nederlanders van de tweede en de derde generatie.

1.4 Gehanteerde begrippen

Globalisering is tegenwoordig een veelgebruikte term. Globalisering zorgt ervoor dat mensen afkomstig uit verschillende landen over de hele wereld makkelijker met elkaar in contact

komen. Niet alleen hun contacten gaan de hele wereld over, de mensen zelf verplaatsen zich ook steeds makkelijker. Volgens Castels en Miller (2003) leven wij in 'The Age of Migration'. Na de Koude Oorlog is er wereldwijd een enorme toename van internationale migratie geconstateerd. Deze internationale bevolkingsbewegingen spelen een sleutelrol in het globalisatieproces. Dit proces kenmerkt zich door grensoverschrijdende stromen van onder andere mensen, ideeën, handel, investeringen, culturele producten en een toenemend transnationalisme.

Diaspora en transnationalisme worden vaak als min of meer synoniem gebruikt. De benadering vanuit het transnationalisme komt grotendeels overeen met de opvattingen van auteurs die het concept diaspora hanteren, al ligt de klemtoon bij de transnationalisten meer op de economische en sociaal-culturele aspecten en bij de diasporabenadering meer op de politieke dimensie van de grensoverschrijdende 'transacties' (Van Amersfoort, 2001:3).

De afgelopen jaren is er veel gepubliceerd over identiteit. Het is haast onmogelijk te omschrijven en daarom is het door enkele historici een gevaarlijk begrip genoemd. Zij noemden het onder andere een 'te ingewikkeld, te veelzijdig en te veranderlijk begrip'. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de term identificatie. Hiermee willen we aangeven dat iemand zich verbonden voelt met "het Indische". In subparagraaf 3.6.1 wordt binnen dit kader aandacht besteed aan transnationale identificatie. Bij de behandeling van dit onderwerp wordt geen uitspraak gedaan over wat Indische identiteit is. Dit komt in paragraaf 3.7 uitgebreid aan de orde in combinatie met de afkomst en erfenis van Indische Nederlanders.

Kernbegrippen van deze scriptie zijn transnationalisme, transnationale identificatie en transnationale activiteiten. Deze begrippen zullen in het theoretisch kader nader worden toegelicht.

1.5 Onderzoeksonderwerp

Voor de uitwerking van het onderzoeksonderwerp is in de eerste plaats gebruik gemaakt van het boek *De kern van Casestudy's* van Braster (2000). De theorie uit dit boek is als leidraad

gebruikt voor de opzet van het onderzoek. Daarnaast zijn de boeken *Case-study's: Wat, wanneer en hoe?* van Swanborn (1996) en *Social research methods: qualitative and quantitative approaches* van Neuman (2000) als naslagwerk gebruikt.

Omdat er op het gebied van het transnationalisme van Indische Nederlanders nauwelijks of geen onderzoek is gedaan en er dus nog weinig over bekend is, is ervoor gekozen om hier een kwalitatief en verkennend onderzoek naar te doen. Kwalitatief onderzoek kan onder andere gericht zijn op het achterhalen van meningen, motivaties of gedragingen van een bepaalde doelgroep. Alhoewel in het onderzoek ook kwantitatieve gegevens verzameld worden, gaat het in het onderzoek niet in de eerste plaats om kwantiteiten als hoeveelheid of omvang. Het doel van het onderzoek is het verschil in transnationalisme van tweede en derde generatie Indische Nederlanders te beschrijven. De kwantitatieve gegevens worden slechts verzameld om de resultaten van het kwalitatieve onderzoek te illustreren of te onderbouwen.

Voor kwalitatief onderzoek kunnen verschillende onderzoeksstrategieën gebruikt worden. Braster (2000: 20) noemt hierbij het experiment, de survey en de casestudy. Bij dit onderzoek is gekozen voor de casestudy. Swanborn (1996) verstaat onder een casestudy: *“Een onderzoeksstrategie waarvan het voornaamste kenmerk is dat er sprake is van intensieve bestudering van een sociaal verschijnsel bij één of enkele onderzoekseenheden”*.

In een casestudy wordt in de meeste gevallen gebruik gemaakt van een inductieve benadering. De casestudy is volgens Braster (2000, 29) in de regel dan ook geen onderzoeksstrategie die wordt gebruikt om een volledig uitgewerkt theoretisch model te toetsen. Hij geeft echter ook aan dan het een misverstand zou zijn, te denken dat er bij een casestudy niet gewerkt kan worden vanuit een aantal theoretische uitgangspunten. Er zijn vraagstellingen denkbaar die de vorm hebben van een hypothese en in de casestudy kan dan vervolgens onderzocht worden of deze hypothese aangenomen of verworpen moet worden. In dit geval wordt gesproken van een theorie toetsende casestudy. Dit onderzoek naar transnationalisme onder Indische Nederlanders van de tweede en derde generatie kan onder deze noemer geplaatst worden.

Het onderzoek wordt in twee fasen ingedeeld: in de eerste plaats een literatuurverkenning en in de tweede plaats een empirisch onderzoek.

In de literatuurverkenning worden bestaande bronnen geraadpleegd en wordt het theoretische kader verder uitgewerkt. In de eerste plaats wordt ingegaan op de geschiedenis en achtergrond van Indische Nederlanders. Vervolgens wordt aan de hand van een literatuurverkenning een aantal begrippen, zoals transnationale identiteiten en transnationale activiteiten, verder uitgewerkt. In deze fase is tevens een expert benaderd voor een interview over het onderwerp van het onderzoek.

De tweede fase bestaat uit het empirisch onderzoek. Het empirisch onderzoek vond plaats middels interviews en enquêtes. Aanvankelijk was het de bedoeling slechts interviews uit te voeren, maar omwille de haalbaarheid van het streven ongeveer vijftig respondenten te benaderen is de vragenlijst op internet gepubliceerd. Hiervoor werd de vragenlijst gebruikt die ook voor de interviews gehanteerd werd, maar dan in een wat aangepaste vorm. Zo werd er bijvoorbeeld op sommige onderdelen een toelichting toegevoegd. Deze toelichting zou in het geval van een interview mondeling gegeven worden. Als gevolg van het plaatsen van de vragenlijst op internet werd de drempel voor deelname aan het onderzoek voor de respondenten verlaagd, waardoor het aantal respondenten is toegenomen. Dit heeft geresulteerd in 15 mondelinge interviews en 35 enquêtes via internet.

De onderzoeksresultaten zijn deels kwantitatief. In dat geval zijn de gegevens geanalyseerd met het statistisch dataprogramma PASW. Voor het andere deel zijn de gegevens kwalitatief. Voor de analyse van deze gegevens is geen dataprogramma gebruikt.

1.6 Onderzoekspopulatie

In deze paragraaf wordt een beschrijving gegeven van de wijze waarop vanuit het kader van de onderzoekspopulatie werd toegewerkt naar de selectie van de respondenten. Bij de selectie van de respondenten werd gebruik gemaakt van een combinatie van twee strategieën, te weten de sneeuwbalmethode en een doelgerichte steekproef.

1.6.1 Steekproef

De onderzoekspopulatie bestaat uit Indische Nederlanders woonachtig in Nederland. Het begrip Indische Nederlanders is tot op de dag van vandaag voer voor discussie.

Het begrip “Indische Nederlander” is pas gangbaar geworden na de onafhankelijkheid van Indonesië. Indische Nederlanders vormen een bevolkingsgroep die ‘zeer amorf’ is, ‘intern verdeeld, onduidelijk begrensd, en met sterk transnationale trekken.’ (Bosma, Raben & Willems 2006:207) en ‘het begrip wordt op veel verschillende manieren gebruikt.’ (Beets, Huisman & Imhof 2003:58). Binnen de kaders van dit onderzoek wordt de definitie gehanteerd die stelt dat Indische Nederlanders personen zijn die zelf, of via familie, Indische wortels hebben.

In deze paragraaf worden aanvullende criteria gedefinieerd die gebruikt zijn om de beoogde groep van 50 respondenten groep te selecteren. Het gaat om respondenten die voldoen aan de volgende voorwaarden:

- Afkomst Indische Nederlander
- Woonachtig in Nederland
- Familie en vrienden buiten Nederland
- Transnationale contacten onderhoudend
- Onder andere uit persoonlijke overwegingen (niet alleen zakelijk ingegeven)

Binnen het onderzoek wordt gestreefd naar een verscheidenheid van sociaaldemografische en sociaaleconomische kenmerken onder de respondenten. Tijdens de selectie van de respondenten (paragraaf 1.6.2) wordt daarom aandacht besteed aan de diversiteit van kenmerken van de respondenten. Te denken valt hierbij aan kenmerken op het gebied van leeftijd, opleiding, gezinssamenstelling, etc. Daarnaast wordt in het onderzoek verondersteld dat het verschil in generatie leidt tot een andere invulling van transnationalisme. Binnen de onderzoeksgroep moeten dus zowel tweede als derde generatie Indische Nederlanders vertegenwoordigd zijn.

1.6.2 Selectie van onderzoekseenheden

Om te komen tot een, voor dit onderzoek, relevante groep onderzoekseenheden is een tweetal selectieprocedures gehanteerd. Het betreft de sneeuwbalsteekproef en de doelgerichte steekproef. Beide steekproeven zijn voorbeelden van niet-kanssteekproeven, waarbij geen sprake is van generalisatie naar een populatie onderzoekseenheden.

Sneeuwbalsteekproef

De manier waarop de respondenten gerekruteerd zijn is het best te beschrijven als de sneeuwbalsteekproef. Vanuit de theorie is deze methode met name geschikt voor verborgen populaties en/ of onderzoek naar gedragingen waar een taboe op rust. In het geval van transnationalisme onder Indische Nederlanders is er van beide in zekere zin sprake, omdat Indische Nederlanders niet te koop lopen met zowel hun achtergrond als hun transnationalisme. Daarnaast bestaan er geen databases etc. op basis waarvan respondenten benaderd zouden kunnen worden. Kenmerkend voor de sneeuwbalmethode is dat personen uit de onderzoekspopulatie de onderzoeker assisteren bij het vinden van andere respondenten. De respondenten hebben hierin zowel een actieve als een passieve rol gespeeld. Veelal werd alleen een naam en emailadres van een geschikte kandidaat gegeven, we spreken dan van een passieve rol van de respondenten. In enkele gevallen werd de kandidaat daadwerkelijk voorgesteld, wat een actieve rol van de respondent vraagt (Braster, 2000: 83; Neuman, 2000: 199).

Doelgerichte steekproef

Naast het via, via rekruteren van respondenten is er doelgericht gewerkt aan de selectie van onderzoekseenheden aan de hand van vooraf geformuleerde criteria (zie paragraaf 1.6.1). Op het eerste gezicht kan de doelgerichte steekproef conflicteren met de sneeuwbalmethode. De sneeuwbalmethode is echter ingezet om doelgericht te zoeken naar geschikte onderzoekseenheden. Er is dus niet voor gekozen om iedere respondent die werd aangedragen te accepteren. De criteria op basis waarvan gezocht werd naar een gemengde groep respondenten waren: leeftijd, geboorteland (Nederland, Indië en Indonesië), generatie, opleidingsniveau, werk en gezinssamenstelling (Braster, 2000: 83; Neuman, 2000: 200).

1.7 Onderzoeksmethoden

In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende onderzoeksstrategieën, te weten documentenonderzoek, een enquête en een diepte interview. De combinatie van verschillende methoden (methoden - triangulatie) moet leiden tot een verhoging van de constructvaliditeit van het onderzoek. De strategieën worden hieronder verder uitgewerkt.

1.7.1 Documentenonderzoek

Voor dit onderzoek zijn verschillende informatiebronnen geraadpleegd. Hierbij kan gedacht worden aan wetenschappelijke artikelen, boeken, kranten, tijdschriften en het internet (Braster, 2000: 99). Het documentenonderzoek was hoofdzakelijk gericht op het formuleren van het theoretisch- en het analysekader. Bovendien heeft het documentenonderzoek een bijdrage geleverd aan de kennis over de achtergrond van de onderzoekseenheid. Op basis van deze bronnen werd invulling gegeven aan het eerste deel van deze scriptie, te weten de inleiding, de probleemstelling en het theoretisch kader.

1.7.2 Interview

Tijdens het interview wordt in de eerste plaats voldaan aan de behoefte om van iedere respondent een basis aan sociale- en demografische gegevens te verkrijgen. Het gaat hier bijvoorbeeld om vragen naar de leeftijd, het geboorteland, de generatie. Op deze wijze wordt inzicht verschaft in het al dan niet behaalde streven spreiding in de onderzoeksgroep te verkrijgen. Met andere woorden, bijvoorbeeld dat de respondenten niet slechts mannen van middelbare leeftijd zijn of alleenstaande ouders (zie paragraaf 1.6.2, doelgerichte steekproef). In de tweede plaats wordt in het interview gevraagd naar de wijze waarop de respondent transnationale activiteiten uitoefent. Het gaat hierbij om gestructureerde vragen naar bijvoorbeeld welke transnationale activiteiten, met wie en in welke frequentie. In de derde plaats is er in het interview een aantal open vragen opgenomen waarbij de respondent gevraagd wordt naar bijvoorbeeld de betekenis van de transnationale activiteiten, wanneer iemand of iets “typisch Indisch” is in de ogen van de respondent of waarom de respondent bepaalde Indische tradities al dan niet aan de volgende generatie zou willen doorgeven. Ten behoeve van de open vragen is een topic lijst opgesteld om de geïnterviewde

mogelijk op gang te helpen. Op deze wijze is de respondent in staat gesteld vrijuit te praten, maar kon waar nodig voorzichtig bijgestuurd worden (Braster, 2000: 102).

De plaats waar het interview is afgenomen werd overgelaten aan de respondent zelf. Tijdens het interview konden de respondenten eigen antwoorden geven, maar wel binnen de kaders van het onderzoek. De hoeveelheid informatie die tijdens de interviews werd verkregen is omvangrijk. Er is daarom voor gekozen om de interviews indien mogelijk af te laten nemen door twee personen, in dit geval beide onderzoekers. Tenslotte werd het interview, nadat het uitgewerkt was, via e-mail teruggekoppeld naar de respondent. In totaal hebben er vijftien interviews plaatsgevonden.

1.7.3 Enquête

Zoals al in paragraaf 1.5 in het onderzoeksontwerp werd aangegeven is er omwille van het verlagen van de drempel voor de respondenten voor gekozen om de vragenlijst ook op internet te publiceren. Hiervoor werd de vragenlijst enigszins aangepast, omdat er bij de enquête geen mogelijkheid bestond om de vragen toe te lichten indien de respondent daar behoefte aan had. Zo werden bijvoorbeeld de termen eerste, tweede en derde generatie Indische Nederlanders toegelicht. In de vorige paragraaf werd aangegeven dat voor het interview ten behoeve van de open vragen een topic lijst werd opgesteld. Deze topics werden bij de enquête opgenomen bij de betreffende vraag om zo de respondent indien nodig op gang te helpen. In totaal zijn er vijfendertig enquêtes ingevuld.

1.8 *Validiteit en betrouwbaarheid*

Validiteit en betrouwbaarheid zijn van groot belang voor een goed onderzoek. De validiteit heeft te maken met de kwaliteit van de metingen die een juiste beschrijving moeten geven van de empirische werkelijkheid. De validiteit geeft met andere woorden aan in welke mate hetgeen wat er gemeten wordt, ook datgene is wat men wil meten. Daarnaast bepaalt de validiteit de mogelijkheid tot generalisatie. De betrouwbaarheid is een kwaliteitscriterium dat betrekking heeft op metingen die onafhankelijk moeten zijn van onderzoeker, tijd en meetinstrument. De mate van betrouwbaarheid geeft aan in hoeverre de resultaten hetzelfde zijn bij herhaaldelijk onderzoek (Neuman, 2000: 164).

1.8.1 Validiteit

Er bestaan verschillende soorten validiteit, te weten construct validiteit, interne validiteit en externe validiteit (Braster, 2000: 61).

Construct validiteit

Construct validiteit, wordt ook wel begripsvaliditeit genoemd, heeft betrekking op de correcte vertaling van theoretische begrippen naar empirische variabelen. Dit betekent dat het van belang is om helder geformuleerde en niet suggestieve vragen voor te leggen aan de respondenten. Om deze reden is er een testvragenlijst voorgelegd aan een kleine groep respondenten. Op basis van deze testvragenlijst is de vragenlijst geoptimaliseerd. Daarnaast is in de vragenlijst een aantal controlevragen opgenomen, wanneer er een mogelijkheid tot sociaal wenselijk antwoorden werd verwacht. Een deel van de interviews is face-to-face afgenomen wat de mogelijkheid bood tot het doorvragen bij een onduidelijk antwoord en om eventuele onduidelijkheden bij de vragen mondeling toe te lichten.

Verder is gebruik gemaakt van datatriangulatie. Dit houdt in dat er voor dit onderzoek gebruik is gemaakt van meerdere databronnen (diepte-interviews, vragenlijsten en bestaande gegevens). Er is in beperkte mate gebruik gemaakt van methoden triangulatie. De kwantitatieve gegevens worden met een statistisch datapakket (PSAW statistics) geanalyseerd. Ten slotte is gebruik gemaakt van member checks. Dit houdt in dat de interpretaties van de onderzoeksbevindingen zijn voorgelegd aan een groep respondenten.

Interne validiteit

Interne validiteit heeft te maken met het kunnen vaststellen van causale relaties tussen theoretische concepten in de empirische werkelijkheid. Interne validiteit is van belang in nomothetische casestudies. In ideografische casestudies, zoals dit onderzoek, zijn er geen pretenties om causale uitspraken te doen. Om deze reden wordt dan ook geen verdere aandacht besteed aan het onderwerp interne validiteit.

Externe validiteit

Bij casestudies is van externe validiteit (het kunnen generaliseren van de relaties naar andere personen, plaatsen en tijden) over het algemeen geen sprake. De generaliseerbaarheid kan

toenemen door meer en verschillende respondenten te benaderen, zodat het een betere weergave is van een grotere of andere groep. Echter, statistische generalisatie is voor dit onderzoek niet mogelijk, aangezien slechts een kleine groep respondenten aan het onderzoek heeft deelgenomen.

1.8.2 Betrouwbaarheid

Zoals al eerder werd, aangegeven geeft de mate van betrouwbaarheid aan in hoeverre de resultaten hetzelfde zijn bij herhaaldelijk onderzoek. De anonimiteit van de respondent heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld; dit vergroot de kans dat het antwoord van de respondent op eerlijkheid berust en daardoor bij herhaling van het onderzoek hetzelfde luidt. Alle procedures en stappen die zijn ondernomen zijn vastgelegd en goed onderbouwd, waardoor de betrouwbaarheid (en de controleerbaarheid) verbeterd is.

1.8.3 Beperkingen

De beperkingen van dit onderzoek hebben betrekking op zowel de betrouwbaarheid als de validiteit. Er zijn bij een aantal interviews meerdere respondenten gezamenlijk geïnterviewd, wat mogelijk invloed heeft gehad bij de beantwoording van de vragen. Bij deze, maar ook bij andere interviews kunnen er sociaal wenselijke antwoorden zijn gegeven. Het is mogelijk dat wanneer het onderzoek nogmaals uitgevoerd wordt, de nieuwe antwoorden niet overeenkomen met de antwoorden die binnen dit onderzoek gegeven werden. Dit tast de betrouwbaarheid aan.

De onderzoeksresultaten zijn gekleurd als gevolg van selectiebias. In het onderzoek is bewust gekozen voor de selectie van Indische Nederlanders die transnationale contacten onderhouden, met andere woorden: Indische Nederlanders die geen transnationale contacten onderhouden maakten geen kans om deel uit te maken van het onderzoek. Daarnaast is gekozen voor de sneeuwbal methode om de respondenten te selecteren. Door de respondenten te vragen naar contacten uit hun netwerk, is het goed mogelijk dat met name Indische Nederlanders die veel transnationale contacten onderhouden onderdeel hebben uitgemaakt van het onderzoek.

Het onderzoek betreft een single-casestudy en dat betekent er maar één case is onderzocht. Het is hierdoor niet mogelijk om aan de hand van de resultaten van dit onderzoek uitspraken te doen over andere cases. Het is dus niet mogelijk om statistisch te generaliseren. Dit beperkt de externe validiteit van dit onderzoek.

1.9 Wetenschappelijke relevantie

De sociale wetenschappen bestuderen het menselijk groepsgedrag, individuen in een groep en groepen onderling. Het gaat erom het gedrag van mensen en hun manier van samenleven te begrijpen. Op deze manier zijn conflicten beter te begrijpen of te voorkomen en kan men streven naar een harmonieuzere samenleving. In dit onderzoek willen wij het gedrag van Indische Nederlanders van de tweede en derde generatie tot op zekere hoogte doorgronden. Toen de eerste groep mensen van Indonesië naar Nederland kwamen, ontstond er een groepsgeoriënteerd gedrag omdat zij een gemeenschappelijk lot deelden. Zij kwamen vanuit de tropen in een pension in een koud land terecht. De solidariteit ontstond in dit geval uit de situationele reactie van deze groep mensen. Als dit solidariteitsgevoel sterk genoeg is, worden normen van wederzijdse steun gerespecteerd. Deze normen kunnen individuen zich dan toe-eigenen als hulpbron. Om sociaal kapitaal te bezitten, moeten personen verbonden zijn met anderen. Die anderen vormen dan de bron van sociaal kapitaal, en zij stellen (vanuit bepaalde motivaties) hulpbronnen ter beschikking. (Portes, 1998: 6)

Dezelfde mechanismen, die individuen en groepen zich kunnen toe-eigenen als sociaal kapitaal hebben vaak ook andere, minder aangename gevolgen. Portes signaleerde er vier:

- (1) de uitsluiting van outsiders,
- (2) te excessieve claims op groepsleden,
- (3) restricties op individuele vrijheden
- (4) normen die een neerwaartse druk uitoefenen op groepsleden.

Deze gevolgen worden hieronder achtereenvolgens uitgewerkt.

Uitsluiting van outsiders

Al te hechte banden tussen groepsleden kunnen een barrière vormen voor anderen om toegang te krijgen tot bijvoorbeeld bepaalde economische sectoren.

Te excessieve claims op groepsleden

Sociale normen (onder meer steun) die gelden in de immigrantengemeenschap en voor beginnende entrepreneurs vaak vooral voordelen inhouden, omdat ze zo makkelijk aan geld raken, kunnen in een latere fase soms een last worden. Zo zien succesvolle ondernemers zich quasiverplicht om minder fortuinlijke immigranten van dezelfde origine financieel te steunen, tot op de rand van het eigen bankroet toe.

Restricties op individuele vrijheden

Portes wijst op het gevaar voor de individuele vrijheid en voor de zelfbeschikking in gesloten immigrantengemeenschappen: de gemeenschaps- of groeps participatie leidt tot conformiteit en glijdt soms af naar een buitensporige sociale controle. In dit verband waarschuwt Portes voor de risico's die de relaties kunnen inhouden voor persoonlijke vrijheden.

Normen die een neerwaartse druk uitoefenen op groepsleden

Tot slot kunnen gemeenschapsnormen ook verstikkend werken voor mensen die willen stijgen op de maatschappelijke ladder. Als een groep of socio-economische klasse zich als underdog beschouwt ten opzichte van de gemeenschappelijke mainstreamopponent en daaruit zijn onderlinge solidariteitsgevoel vormt, apprecieert diezelfde groep het vaak maar erg matig als één van haar leden het wil 'maken' in het leven volgens de normen van die mainstream cultuur. Vaak zien de meer ambitieuzen zich bijna verplicht om de eigen groep de rug toe te keren, willen ze inderdaad stijgen op de maatschappelijke ladder. Portes noemt hierbij als voorbeeld de Amerikaanse *gangs*, die druk uitoefenen op hun leden om niet te kiezen voor een 'normaal' leven, en dus bijvoorbeeld niet naar school te gaan, geen 'regular job' aan te pakken.

In Nederland zou men de zeer hechte gemeenschap van de Molukkers als voorbeeld kunnen noemen. De Molukkers wonen veelal samen in speciale Molukse woonwijken en laten meestal geen andere mensen toe in hun gemeenschap. Daarnaast komt het zelden voor dat een Molukker ervoor kiest geheel zelfstandig buiten de groep te gaan wonen en werken. Op de een of andere manier wordt er verwacht dat men bij elkaar blijft. Wellicht wordt dit ook sterk beïnvloed door de geschiedenis van Ambon en Indonesië.

1.10 Maatschappelijke relevantie

Als gevolg van de globalisering en de daarmee gepaard gaande internationale migratie is de bevolkingssamenstelling van veel samenlevingen in de laatste decennia heel erg veranderd. Dit was goed zichtbaar in de grote steden van Nederland. Deze beweging heeft tot spanningen tussen etnische groepen geleid. Dit heeft zich in heel Nederland gemanifesteerd in conflicten tussen mensen van diverse etnische groepen. Met de opkomst van Pim Fortuyn kwam het ongenoegen over minderheden van grote delen van de bevolking extra naar voren. Deze discussie werd verder aangejaagd door de aanslagen van 11 september in de Verenigde Staten, de oorlog in Irak en het Palestijns-Joods conflict. Het publieke debat over minderheden raakte steeds vaker aan vraagstukken die verband houden met sociale cohesie: in hoeverre kunnen autochtonen en allochtonen in Nederland op een vreedzame manier met elkaar samenleven. Een interessant gegeven is dat, naast de profilering van culturele en normatieve verschillen, segregatie een belangrijke plaats in de discussie heeft gekregen. De concentratie van minderheden in achterstandswijken van de grote steden wordt steeds vaker als teken en als oorzaak van de falende integratie gezien. Een voorbeeld van vandaag zijn de conflicten tussen de Marokkaanse en Molukse bewoners uit de Culemborgse wijk Terweijde. De bewoners roepen momenteel de hulp van bemiddelaars in omdat zij zelf emotioneel te veel betrokken zijn bij de geweldsincidenten die sinds oud en nieuw zijn voorgevallen.

Naast de theorieën die zich uit bovenstaande vormen over de relaties tussen de etnische groepen, de sociale cohesie en de segregatie willen wij een relatief onbekend terrein in de sociologie inzichtelijk proberen te maken. Alhoewel het begrip transnationalisme een oud verschijnsel duidt (zie paragraaf 1.1), wordt het steeds vaker gebruikt. Pas in de laatste paar jaar krijgt het begrip transnationalisme vorm en bouwt het zich uit. In ons onderzoek willen wij zoveel mogelijk helder krijgen in hoeverre Indische Nederlanders zich identificeren met de autochtone bevolking en of er wel of niet sprake is van een falende integratie.

1.11 Opbouw scriptie

Na deze uitgebreide inleiding waarin de aanleiding, het doel en de opzet van het onderzoek aan de orde is geweest, wordt nu een toelichting gegeven op de verdere opbouw van deze scriptie. In hoofdstuk twee wordt antwoord gegeven op de vraag “wie zijn Indische Nederlanders”. Dit gebeurt door middel van een toelichting op onderwerpen als Indische identiteit, diaspora en de verschillende generaties. Een duidelijk beeld van Indische Nederlanders bevordert immers de interpretatie van de onderzoeksresultaten die later in deze scriptie aan de orde komen.

In hoofdstuk drie is een uitwerking gegeven aan het theoretisch kader. In het theoretisch kader wordt een aantal onderwerpen verder uitgediept, die van belang zijn om aan de doel- en vraagstelling van het onderzoek te kunnen voldoen. Er bestaat dan ook een directe link tussen de behandelde theorie en het empirisch onderzoek. De onderwerpen die aan de orde komen zijn migratie; de multiculturele samenleving; transnationalisme; afkomst, erfenis en etnische identificatie. Voordat in hoofdstuk vijf de conclusie wordt uitgewerkt, wordt in hoofdstuk vier een uitgebreide beschrijving gegeven van de resultaten van het onderzoek dat in het kader van deze scriptie werd uitgevoerd.

2. DE ACHTERGROND VAN INDISCHE NEDERLANDERS

In Nederland wonen ongeveer een half miljoen Indische mensen, de eerste generatie en hun nakomelingen. De schattingen ten aanzien van de exacte omvang van de bevolkingsgroep 'Indische Nederlanders' lopen uiteen. De groep is demografisch moeilijk af te bakenen. 'Indische Nederlanders' staat soms alleen voor mensen van gemengd Nederlands-Indisch bloed, soms ook voor autochtone Nederlanders die een deel van hun leven in voormalig Nederlands-Indië hebben doorgebracht. Daarnaast zijn er westerse allochtonen van Indonesische afkomst: personen met ten minste één ouder die in het onafhankelijke Indonesië geboren is (Beets, Van Imhoff en Huisman, 2003). De meeste Indische Nederlanders zijn kort na de Tweede Wereldoorlog naar Nederland gekomen, na vaak een lange voorgeschiedenis in het koloniale Nederlands-Indië (periode van begin 17e eeuw tot 1949). Sommige Indische families hebben zich zelfs al gevormd in de periode van de Portugese kolonisatie in de 16e eeuw. Het waren feitelijk de eerste migranten die Nederland na de Tweede Wereldoorlog ontving (Beets, Huisman, van Imhoff, Koesoebjono en Walhout, 2002).

2.1 *Wie zijn Indische Nederlanders?*

De meeste Nederlanders denken dat Indisch en Indonesisch hetzelfde is, maar Indische Nederlanders zijn, in tegenstelling tot Indonesische Nederlanders, van gemengde afkomst. De eerste generatie is geboren in Nederlands-Indië uit een huwelijk tussen een Hollandse man en een inheemse, Indonesische vrouw. Deze eerste generatie kwam na de onafhankelijkheid van Indonesië naar Nederland en trouwde hier vaak weer met Nederlanders. Daardoor heeft de derde generatie vaak niet meer dan een kwart Indisch bloed.

De afkomst van Indische Nederlanders is gemengd van aard: een combinatie van Indonesische invloeden en Hollandse invloeden. Dit heeft sterk te maken met de geschiedenis van Nederlands-Indië. In het koloniale Indië vormden Indische mensen een tussenlaag tussen de autochtone bevolking (de inlanders) en de sociale top van Europeanen. Doordat de Indische cultuur geruime tijd sterk beïnvloed werd door de omgang met de autochtone

bevolking zijn veel gewoonten, gedrag en bijvoorbeeld bijgeloof bij Indische mensen sterk verwant aan de cultuur van de autochtone bevolking. In de 18e eeuw werd die cultuur ook wel 'mestiezencultuur' genoemd. Later werd de term Indo-Europeanen of Indo's gebruikt. Het woord Indo had vroeger ook wel een negatieve lading, men sprak meer over 'Indische Nederlanders'. Tegenwoordig is het gangbaar om te spreken van Indo's.

Indië heeft van 1811 tot 1816 een korte periode gekend waarin Indië een kolonie was van de Britse Oost-Indische Compagnie. Nederland werd in die tijd bezet door Frankrijk. Nadat Napoléon zich weer had teruggetrokken uit Nederland, kreeg Nederland weer de macht in Indië (Beets, Huisman en Imhoff, 2003). Vooral in de tijd na 1816 ontstond een druk op Indische mensen om zich qua cultuur en omgangsvormen zo Europees mogelijk te dragen. Men moest zich Europees kleden, dus de Indische klederdracht, zoals sarong en kabaja, werden niet meer gedragen. Voor maatschappelijk belangrijke functies en dan met name in de grote steden in Indië, waren geboorte en opleiding in Nederland vereist. Veel Indische Nederlanders kwamen daardoor in problemen. In de binnenlanden hielden Indische families zich bezig met particuliere landbouw. Men sprak dan van: "de heren van de thee, de koffie en suiker".

Tegen het begin van de twintigste eeuw kwamen meer vrouwen uit Europa naar Indië die van verdere invloed waren op de Indische cultuur. Om in die tijd in Indië wat te kunnen bereiken moest men zich zo Europees mogelijk gedragen. In die tijd vertoonden Indo-Europeanen alle kenmerken van een minderheidsgroepering. Indische Nederlanders probeerden zich zoveel mogelijk te gedragen als de dominante groep Europeanen, zonder ooit helemaal door hen geaccepteerd te worden (Captain, 2002).

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog bedroeg het aantal Europeanen in Nederlands-Indië ruim 300.000 personen, waarvan 60% Indo-Europeaan was. Tijdens de Japanse bezetting van 1942 tot 1945 werden alle in Nederland geboren Europeanen in kampen ondergebracht, wat internering werd genoemd. Wanneer bij de registratie van Nederlanders bleek dat zij gemengd bloed hadden en dus Indo-Europeanen waren, werden zij niet geïnterneerd. Deze groep die niet werd geïnterneerd moest op haar hoede blijven voor de Japanners, die het hen zo moeilijk mogelijk maakten. Daarnaast wilde de inheemse bevolking

vaak niets met hen te maken hebben. Na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 brak een zeer chaotische periode aan. Deze periode werd de bersiap-periode genoemd. Dit was een periode waarin Indonesië streed voor haar onafhankelijkheid en waarin veel slachtoffers vielen. Deze slachtoffers vielen vooral onder de Indo-Europeanen (Captain, 2002). Veel Indische Nederlanders hebben door wat zij in deze periode hebben meegemaakt, besloten naar Nederland te gaan. Dit werd repatriëren genoemd, wat eigenlijk misplaatst was omdat velen nooit eerder in Nederland waren geweest en er dus geen sprake was van 'terugkeer' naar het moederland.

2.2 *Indische diaspora*

Na de Tweede Wereldoorlog werd Indonesië in 1949 onafhankelijk en kozen de meeste Indische mensen voor repatriëring naar Nederland. Sommigen kozen voor Nieuw-Guinea, maar de omstandigheden waren daar slecht. In die tijd lieten echter veel landen alleen migranten toe met Europese gewoonten en uiterlijk. Alleen de Verenigde Staten vormden daarop een uitzondering. Ruim 300.000 Indische Nederlanders repatrieerden tussen 1946 en 1964 in vijf golven naar Nederland. Het overgrote deel bleef in Nederland wonen, maar ongeveer 24.000- 50.000 Indische Nederlanders emigreerden verder na een relatief kort verblijf in Nederland naar de Verenigde Staten en Canada. In de literatuur over Indische Nederlanders wordt dit migratieproces in vijf grote golven beschreven (Surie, 1973).

De eerste golf

De eerste stroom Indische Nederlanders kwam in de jaren 1945 tot 1950 naar Nederland. Na de capitulatie van Japan vertrokken circa 100.000 personen uit Indonesië. Dit waren hoofdzakelijk mensen die tijdens de Japanse bezetting in de jappenkampen gevangen hadden gezeten en onmiddellijk of binnen enkele jaren naar Nederland vertrokken. Na de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië in 1949 vertrokken bestuursambtenaren, politieapparaat, rechterlijke macht en leger naar Nederland. Na de opheffing van het KNIL in juli 1950 vertrokken ook veel ex-KNIL-militairen, onder wie een grote groep Molukkers met hun gezinnen en vele KNIL-soldaten van Afrikaanse afkomst, uit het voormalig Nederlands-Indië. Het totaal aantal personen dat in deze fase het land verliet, is onbekend.

De tweede golf

De tweede golf vertrok tussen 1950 en 1957. Op 17 augustus 1945 hebben de Indonesiërs Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië uitgeroepen. Nederland was het hier niet mee eens en probeerde nog enige vorm van zeggenschap te behouden middels een akkoord. Beide partijen waren het niet eens over dit akkoord, waarop Nederland militair ingreep. Deze militaire acties werden onder druk van de Verenigde Naties beëindigd. De Verenigde Naties verplichtten de landen vervolgens tot het sluiten van de Renville-overeenkomst, waarin de bemoeienis van de Verenigde Naties officieel wordt aanvaard. Op 27 december 1949 tekenen de Nederlanders, onder grote internationale druk en met tegenzin, de soevereiniteitsoverdracht. De uitsluiting van Nieuw-Guinea daarbij, leidt in 1962 tot botsingen in de kwestie Nieuw-Guinea.

De derde golf

De derde golf vindt plaats in de periode tussen 1957-1958. Indische Nederlanders in Indonesië werden tot ongewenst vreemdeling verklaard en circa 20.000 mensen vertrokken naar Nederland.

De vierde golf

Tijdens de vierde golf in 1962 werden alle nog op Nieuw-Guinea verblijvende Indische Nederlanders (circa 14.000 personen) geëvacueerd. Dit gebeurde omdat Nieuw-Guinea aan Indonesië werd overgedragen. Een groep van ongeveer 500 Papoea's kwam met hun gezinnen naar Nederland, waarvan de mannen in overheidsdienst waren en als zodanig niet in Nieuw-Guinea konden blijven.

De vijfde golf

De vijfde en laatste golf verliep van 1957 tot 1964. In deze periode vertrok een onbekend aantal mensen alsnog naar Nederland, nadat zij in eerste instantie, na de soevereiniteitsoverdracht, had gekozen voor het Indonesische staatsburgerschap. De Indonesische regering gaf Indische Nederlanders in 1949 twee jaar de tijd om te beslissen of men het Indonesisch staatsburgerschap verkoos. Slechts een beperkt aantal Indische Nederlanders koos hiervoor. Velen kwamen na verloop van tijd op dit besluit terug omdat hun

maatschappelijke positie in het nieuwe Indonesië sterk onder druk stond. Zij moesten alsnog vluchten voor het anti-Nederland beleid van de toenmalige president Soekarno. Het gevolg was dat velen later alsnog kozen voor migratie naar Nederland en de Nederlandse nationaliteit. Men noemt deze groep de 'spijtoptanten' (Surie, 1973).

2.3 Indische identiteit

Veel Indische gezinnen werden in Nederland eerst in contractpensions opgevangen en zelfstandige huisvesting werd alleen gehonoreerd als men zich goed genoeg had aangepast. Indische Nederlanders voelden zich in die periode niet begrepen door de Nederlandse overheid en maatschappelijke organisaties. Nederland stelde culturele verschillen gelijk aan culturele achterstanden. Bovendien wilde Nederland zo snel mogelijk het hoofdstuk van de koloniale geschiedenis afsluiten.

Het steeds maar ingesteld zijn op het aanpassen aan de Nederlandse omgeving kan als gevolg hebben dat Indische mensen hun eigen culturele achtergrond steeds meer onderdrukken of ontkennen. Zij hebben traumatische ervaringen tijdens de oorlog en de bersiaperiode gehad, maar konden hierover niet spreken in de Nederlandse samenleving. Daarnaast had de Nederlandse bevolking ook nog hun eigen oorlogservaringen te verwerken.

Als niemand in je omgeving interesse toont voor je achtergrond, houd je zowel de goede- als slechte herinneringen aan vroeger maar liever voor jezelf. Kinderen van de eerste generatie Indische ouders stuiten, als gevolg daarvan, vaak op de 'geslotenheid' van hun ouders als het gaat om het Indisch verleden in Indië. De ervaringen in de oorlogstijd, met name de Japanse bezetting en de bersiaperiode, heeft de situatie extra gecompliceerd voor de eerste generatie en ook voor kinderen daarvan die kort voor de Japanse bezetting geboren werden. De combinatie van enerzijds de dierbare herinneringen aan Indië, maar anderzijds ook de trauma's van de oorlogstijd maken het terugblikken op het verleden voor veel Indische mensen uit de eerste en soms tweede generatie extra moeilijk.

Jan Boon (1911-1974) heeft voor Indische Nederlanders veel betekend. Hij was een Indische man die het behoud van de eigen culturele identiteit van Indische mensen belangrijk vond. Hij is de grondlegger geweest van het tijdschrift Tong-Tong (daarna Moesson genaamd), organiseerde de eerste Pasar Malam in Den Haag, de Indische Culturele Kring, het Indisch

Wetenschappelijk Instituut en het INDO Community Center in de Verenigde Staten. De meeste Indische mensen van de tweede en derde generatie vinden dat Jan Boon, alias Tjalie Robinson en Vincent Mahieu, zeer belangrijk werk heeft verricht. Hij heeft feitelijk de basis gelegd voor een behoud van de Indische cultuur in Nederland.

De meeste kinderen van Indische ouders gaan zich vroeg of laat afvragen het zit met hun Indische 'roots'. Als het gaat om de Indische cultuur dan wordt er vaak gesproken over het Indonesische eten, maar het is uiteraard meer dan dat alleen. Het is ook het handelen vanuit een besef dat je eigen wortels in het verre Indonesië liggen en je dat verleden als waardevol beschouwd en je daarin wilt verdiepen. De Indische cultuur uit zich daarnaast ook in de eigen cultuur, muziek, literatuur en omgangsvormen.

Bij velen wordt dat 'Indisch bewustzijn' vaak nog eens versterkt na een bezoek aan Indonesië. Het land roept bij hen herinneringen op aan de Indische tijden van vroeger. En de Indische cultuur is nog steeds een levend iets in Nederland, kijk maar naar de films over Indonesië, de Indische literatuur, de 'Indorock' feesten die maandelijks gehouden worden in het hele land, de kerkbijeenkomsten voor en door Indonesische mensen en de overige Indische culturele activiteiten die met regelmaat plaatsvinden.

De belangstelling voor de Pasar Malam Besar (Tong Tong Fair) in Den Haag, die jaarlijks op het Malieveld in Den Haag gehouden wordt, duidt ook op een behoefte om uiting te willen geven aan het Indisch-zijn. Maar de tijd zal leren of de daadwerkelijke beleving van iets als 'Indische identiteit' geleidelijk aan uitsterft.

Koningin opent 50ste Pasar Malam Besar

Den Haag, 2 april 2008 - Hare Majesteit de Koningin verricht woensdagavond 21 mei om 18.00 uur op het Malieveld in Den Haag de officiële opening van de 50ste Pasar Malam Besar. Het evenement wordt georganiseerd door Stichting Tong Tong, die het stimuleren van de Indische cultuur en het bevorderen van de kennis over Indische (cultuur-)geschiedenis tot doel heeft. In 2007 is de Grand Prix van Stichting Nationale Evenementenprijzen toegekend

aan de Pasar Malam Besar. De 50e Pasar Malam Besar wordt van 21 mei tot en met 1 juni 2008 georganiseerd.¹

2.4 Vier generaties Indische mensen

Er is momenteel in Nederland een onderscheid te maken tussen vier generaties van Indische mensen (Beets, Huisman, van Imhoff, Koesoebjono en Walhout, 2002). In deze paragraaf worden deze generaties achtereenvolgens toegelicht. De cursief geschreven delen zijn autobiografisch en geschreven door één van de auteurs, namelijk Angie Lapod.

De eerste generatie

De eerste generatie bestaat uit Indische Nederlanders die tijdens het koloniale Nederlands-Indië geboren zijn en veelal ook de Japanse bezetting en bersiapperiode hebben meegemaakt. De belevingswereld van deze eerste generatie is uiteraard sterk verweven met het oude Indië en de specifieke Indische cultuur. Dierbaar zijn vaak vooral de herinneringen aan de jeugd jaren in Nederlands-Indië. Deze groep heeft nu een hoge leeftijd bereikt en sterft geleidelijk aan uit.

Mijn oma van mijn vaders kant is geboren uit een huwelijk tussen een Nederlandse man en een Indonesische vrouw. Mijn oma is geboren in Indië in 1919. In 1942 is mijn oma getrouwd met een Indonesische man. Met deze man, mijn opa, kreeg zij vier kinderen. Deze vier kinderen zijn allemaal nog in Indonesië geboren. In 1964, zes jaar nadat de jongste geboren was, besloten mijn opa en oma te emigreren naar Nederland vanwege het anti-Nederland beleid dat Indonesië destijds hanteerde. Mijn opa werkte voor het consulaat in Indonesië en men had besloten dat hij uitgezonden werd naar Italië om daar te werken bij de Indonesische ambassade. Twee dagen voordat zij zouden gaan vertrekken, mijn opa en oma hadden hun huis inmiddels verkocht en waren helemaal klaar om te gaan, werd dit besluit terug gedraaid. Zeer waarschijnlijk werd mijn opa in zijn werk tegengewerkt omdat mijn oma van Nederlandse afkomst is. In die tijd gebeurde dat veel bij mensen van Nederlandse afkomst. Hierop besloten mijn opa en oma met het gezin te emigreren naar Nederland, zij hadden immers toch

¹ <http://www.tongtongfair.nl>

alles al opgegeven in Indonesië. Dit noemde men destijds repatriëring, terwijl geen van hen ooit in Nederland geweest was.

De tweede generatie

De tweede generatie vormt de groep die nog net in Nederlands-Indië geboren is vlak voor of tijdens de Tweede wereldoorlog, evenals de groep die na de oorlog geboren is in Nederland, waarvan één of beide ouders tot de eerste generatie behoort. De tweede generatie is opgegroeid met de verhalen van de uit Nederlands-Indië afkomstige familie.

Vaak op wat latere leeftijd, soms gekoppeld aan het overlijden van één van de Indische ouders, ontstaat de vraag naar de mate waarin je jezelf nog verbonden voelt met je Indische achtergrond. Voor sommigen vormt dat aanleiding die afkomst te koesteren en de Indische achtergrond een plaats te geven in het eigen bestaan via onderzoek naar de eigen 'roots', het lezen van Indische literatuur, het bezoeken van Indische manifestaties en een bezoek aan het land van herkomst zelf. Anderen, van dezelfde tweede generatie, zijn in het geheel niet geïnteresseerd in die Indische afkomst.

De geslotenheid van de door de oorlog getraumatiseerde ouders is voor sommigen van de tweede (en soms ook derde-) generatie een grote handicap omdat het communiceren over het vroegere Indië met de eigen ouders vaak moeilijk verloopt c.q. verliep. Kinderen van ouders die in Jappenkampen hebben gezeten, hebben vaak zelf een problematische opvoeding gehad, mede omdat hulpverlening aan de ouders (en hun kinderen) in de jaren vlak na de oorlog niet of nauwelijks aan de orde was. Bij sommige kinderen uit de tweede generatie wordt door die problematische opvoeding ook ambivalent aangekeken tegen het 'Indisch zijn', dat is begrijpelijk vanwege de problemen die zij gehad hebben in de relatie met de eigen ouders.

Mijn vader is de tweede zoon van mijn opa en oma. Hij is geboren in 1946, vlak na de periode van de Japanse bezetting. Toen hij achttien jaar was, is hij met zijn ouders, broer en zusjes naar Nederland gekomen. Eerst kwamen zij terecht in een pension in Bennekom, vervolgens in een pension in Holterberg, daarna in het Maashotel in Rotterdam en uiteindelijk hebben zij een huis gekregen in Rotterdam, toen mijn opa een baan kreeg in Rotterdam. Mijn vader heeft het overgrote deel van zijn jeugd in Jakarta doorgebracht en voelt zich daarom nog nauw verbonden met Indonesië. Tevens is hij later met een Indonesische vrouw getrouwd (mijn moeder). Mijn moeder

heeft overigens naast Indonesische ook Nederlandse voorvaderen, maar is geboren in Indonesië en heeft daar gewoond totdat zij met mijn vader trouwde en om die reden naar Nederland kwam. Mijn ouders voelen zich nog Indonesisch, maar wonen inmiddels al zo lang in Nederland dat zij zich hier ook thuis voelen. Mijn ouders bezoeken altijd nog de pasar malam en gaan nog vaak naar Indische dansavonden. Tevens proberen zij om het jaar een paar maanden op vakantie naar Indonesië te gaan.

De derde generatie

De derde generatie vormen de Nederlandse kinderen die uit de tweede generatie voortgekomen zijn en alleen uit verhalen weten van de Indische afkomst. Voor deze groep is het Indisch-zijn geen vanzelfsprekende identiteit. Er kan wel een proces van bewustwording optreden rond de historische achtergrond van de eigen familieherkomst en etniciteit. Voor deze groep is het gedrag van de tweede generatie, de eigen ouders, ook van belang. Naarmate meer Indische Nederlanders "vernederlandst" zijn kan er een neiging zijn de Indische afkomst naar de achtergrond te plaatsen. Toch valt te constateren dat een deel van deze derde generatie juist op zoek gaat naar het minder bekende 'Aziatische' deel van zich zelf en deze groep steeds meer geïntrigeerd raakt door het Indische verleden.

Zelf behoor ik tot de derde generatie. Mijn ouders zijn beiden gemengd met Indonesisch en Nederlands bloed en zijn beiden geboren en opgeroeid in Indonesië. Het verschil tussen hen is echter dat mijn vader geen keus had en naar Nederland moest vertrekken met zijn ouders, en mijn moeder uit eigen vrije wil naar Nederland is gekomen omdat zij met mijn vader trouwde. Ik ben in Nederland geboren en opgegroeid. Toen ik vier jaar was ben ik voor het eerst op vakantie naar Indonesië geweest. Daarna ben ik er regelmatig terug geweest en heb ik er zelfs een half jaar gewoond. Ik voel mij thuis in Nederland en in Indonesië. De helft van mijn familie, die van mijn moeders kant, woont in Indonesië en de andere helft van mijn familie, die van mijn vaders kant, woont in Nederland. Soms is dat wel lastig omdat ik altijd een groot deel van mijn familie moet missen, maar het heeft ook wel iets moois aangezien ik van beide culturen veel mee krijg.

De vierde generatie

De vierde generatie vormen de Nederlandse kinderen waarvan minstens één van de ouders van de derde generatie is. Deze kinderen zijn echter veelal nog erg jong en zullen nog geen besef hebben van hun Indische afkomst. Zij zullen vooral van de (groot)ouders moeten horen over Indonesië en de geschiedenis van Indische Nederlanders. Deze jongeren zullen veelal opgroeien met voornamelijk Nederlandse gebruiken en gewoonten, vermengd met Indonesische tradities. Dit is echter afhankelijk van de Indische ouder. Behoort deze ouder tot dat deel van de derde generatie dat zich niet veel bezig houdt met zijn of haar Indische ‘roots’, dan zal het kind dit vanzelfsprekend ook minder mee krijgen.

Mijn man is van Nederlandse afkomst en samen met hem heb ik een zoontje van twee jaar oud. Mijn zoontje behoort tot de vierde generatie Indische Nederlanders. Mijn zoontje begint nu te praten en kent al aardig wat woorden, waaronder ook Indonesische woorden. Hij heeft uiteraard nog geen besef van zijn Nederlands/Indonesische afkomst, maar zingt wel Indonesische liedjes. Dit is grotendeels te verklaren omdat mijn ouders twee dagen in de week oppassen. Mijn ouders spreken thuis Nederlands gemengd met Indonesisch en brengen dit ook over aan mijn zoontje. Zelfs mijn (zeer Hollandse) man spreekt nu een paar woorden Indonesisch. Ik zou graag zien dat mijn zoontje in ieder geval weet heeft van zijn Indische achtergrond en dat hij de Indische cultuur mee krijgt, wat hij er later mee wil doen, is geheel aan hem.

3. THEORETISCH KADER

In dit hoofdstuk wordt het theoretisch kader uitgewerkt. Dit betekent dat, aansluitend op de in hoofdstuk één behandelde onderzoeksopzet, theoretische inzichten worden behandeld. In de eerste plaats wordt ingegaan op twee theoretische perspectieven ten aanzien van integratie. Hierbij wordt onder andere gebruik gemaakt van de theorie van Gordon en Dagevos. In de volgende paragrafen wordt het begrip transnationalisme verder uitgediept. Hierbij wordt onder andere een aantal “klassieke” inzichten behandeld, zoals de theorie van Glick-Schiller, Basch en Szanton-Blanc. Zeer toepasbaar binnen dit onderzoek bleek ook het onderscheid in transnationale activiteiten en transnationale identificatie van Snel, Engbersen en Leerkes. In de laatste paragraaf wordt nog aandacht besteed aan de onderwerpen afkomst, erfenis en etnische identificatie. Hierbij wordt met name gebruik gemaakt van de theorie van De Vries, welke specifiek op de situatie van Indische Nederlanders van toepassing is. De binnen dit kader behandelde theorie is geselecteerd in aansluiting op de doel- en vraagstelling van het onderzoek.

3.1 *Integratie*

In veel studies worden twee dimensies van het begrip integratie gehanteerd, een structurele en een culturele dimensie. De structurele dimensie heeft betrekking op de participatie in instituties in de ontvangende samenleving en de culturele dimensie heeft te maken met de oriëntatie op de ontvangende samenleving. In deze paragraaf worden twee perspectieven geschetst ten aanzien van het proces van integratie van allochtonen.

3.1.1 Twee theoretische perspectieven

Gordon (1964) was een van de eerste wetenschappers die een theorie over integratie van migranten ontwikkelde. In de jaren zestig ontwikkelde hij een theorie over de migranten die aan het begin van de twintigste eeuw naar de Verenigde Staten kwamen. Deze theorie gaat er

vanuit dat minderheden hun eigen (culturele) karakter verliezen naarmate ze langer in het ontvangende land verblijven. De eerste generatie migranten leeft aan de onderkant van het stratificatiesysteem en heeft weinig sociale en culturele binding met de ontvangende samenleving. Omdat de tweede generatie deelneemt aan onderwijs, vermindert de sociale en culturele afstand tussen de ontvangende samenleving en de tweede generatie. Hierdoor verbetert de sociaaleconomische positie van de tweede generatie. De integratie gaat voorwaarts wanneer nieuwe generaties zich aandienen. (Dagevos & Gijsberts, 2005).

Dagevos (2001) wijst op twee, in de literatuur te onderscheiden, perspectieven die beide voorspellingen doen over de wijze waarop de integratie van migrantengroepen verloopt. Het eerste perspectief betreft lineaire assimilatie. Deze theorie stelt dat er een sterke samenhang bestaat tussen sociaal-culturele integratie en structurele integratie. Zo is er onder de eerste generatie migranten sprake van een geringe mate van structurele en sociaal-culturele integratie, zij richten zich sterk op de eigen groep. De volgende generaties richten zich voor wat betreft hun contacten, normen en waarden steeds meer op de cultuur van de ontvangende samenleving. De toenemende sociaal-culturele integratie, en tegelijkertijd de afname van het belang van groepsspecifieke gedrags- en cultuurpatronen, leidt tot opwaartse mobiliteit en positieverbetering. De nieuwere generaties weten bijvoorbeeld steeds betere posities te veroveren op de banen- en huizenmarkt. Assimilatie is uiteindelijk een min of meer vanzelfsprekende uitkomst van migratie van groepen (Dagevos, 2001, 161).

De theorie van Gordon valt onder de noemer assimilatietheorie. In deze theorie wordt er vanuit gegaan dat migranten na het verstrijken van een aantal generaties vanzelf volledig worden opgenomen in de samenleving en niet meer te onderscheiden zijn van de autochtone bevolking. Er is veel kritiek geuit op deze theorie, het grootste punt van kritiek is dat er meer nodig is dan alleen 'tijd' om de sociale afstand tussen allochtonen en autochtonen weg te nemen.

Het tweede perspectief dat Dagevos (2001) onderscheidt is gesegmenteerde assimilatie. Deze theorie is ontwikkeld naar aanleiding van de nieuwere immigrantengroepen die een gedifferentieerd patroon van integratie laten zien. Dit in plaats van assimilatie conform een lineair patroon, volgens de theorie van Gordon. Belangrijk is dat de theorieën die binnen dit

perspectief passen over het algemeen twee (of meerdere) dimensies van integratie onderscheiden.

Volgens Choenni (1992) heeft het verschijnsel integratie drie dimensies. Hij onderscheidt een politieke, sociaal-structurele en culturele dimensie van integratie. Bij de politieke dimensie van integratie gaat het onder meer om deelname van allochtonen aan politieke besluitvorming en zelforganisaties. Bij de sociaal-structurele dimensie gaat het om de terreinen zoals arbeid, onderwijs, huisvesting en het recht op voorzieningen. De culturele dimensie heeft betrekking op onderwerpen als waardenconsensus, culturele grenzen en multipele identiteit.

Ook Dagevos (2001) onderscheidt dimensies van integratie. Hij heeft het over een structurele en een sociaal-culturele dimensie. De dimensie structurele integratie heeft betrekking op de deelname van allochtonen aan onderwijs en de arbeidsmarkt. De sociaal-culturele dimensie onder meer betrekking op normen en waarden en de beheersing van de Nederlandse taal. In tegenstelling tot Choenni onderscheidt Dagevos geen politieke dimensie.

Uitgangspunt van de theorie van Dagevos is dat er verschillende integratiepatronen denkbaar zijn. Conform het perspectief van gesegmenteerde assimilatie kan een economische integratie samengaan met het vasthouden aan de eigen waarden en een sterke groepscohesie. Sociaal-culturele eigenschappen van de eigen groep kunnen als hulpbronnen worden gezien die de structurele integratie kunnen bevorderen.

In zijn studie beargumenteerd Dagevos (2001) dat er verschillende integratiepatronen bestaan. Hij beschrijft vier integratieprofielen door middel van het combineren van een hoge en lage score op sociaal-culturele en structurele integratie. Dit wordt geïllustreerd in de onderstaande figuur.

Figuur 1: Integratieprofielen van Dagevos

	Sociaal-culturele integratie		
Structurele integratie		Laag	Hoog
	Laag	Minderheidsvorming	Onderklassenvorming
	Hoog	Gesegmenteerde assimilatie	Assimilatie

Zo is er sprake van minderheidsvorming in het geval van een combinatie van een lage score op beide vormen van integratie. Hij spreekt van onderklassenvorming als een groep een lage mate van structurele integratie combineert met sociaal-culturele kenmerken die weinig afwijken van de ontvangende samenleving. Gesegmenteerde assimilatie betreft een situatie waarin de integrerende groep sterk gericht is op de eigen cultuur. Deze groep heeft echter wel een hoge mate van structurele integratie en daarmee een hogere sociaaleconomische positie. In het geval er sprake is van een hoge mate van sociaal-culturele integratie samen met een hoge mate van structurele integratie noemt Dagevos dit assimilatie (2001, 162 – 163).

Als al eerder aangegeven, wordt de integratie van Indische Nederlanders als “geslaagd” beoordeeld en wordt er zelfs van assimilatie van deze groep gesproken. Cottaar en Willems (1985: 257) geven aan dat in de vakliteratuur men het erover eens is dat de assimilatie van Indische Nederlanders grotendeels te danken is geweest aan een heel uitzonderlijk samenspel van factoren. Zij noemen hierbij een aantal factoren dat zij baseren op onderzoeken van diverse auteurs. Deze factoren zijn:

- (1) De onmogelijkheid van een weg terug voor deze uiteindelijk toch politieke vluchtelingen.
- (2) De culturele oriëntatie van deze mensen op Nederland en hun bereidheid tot aanpassing.
- (3) Het gebrek aan organisatie van de Indische gemeenschap door haar heterogene samenstelling.
- (4) De gunstige ontwikkeling op de arbeids- en woningmarkt.
- (5) Het overheidsbeleid dat ondubbelzinnig op assimilatie gericht zou zijn geweest.
- (6) De positieve houding van de ontvangende samenleving.

3.1.2 Relevantie met betrekking tot integratie van Indische Nederlanders

In de bovenstaande paragraaf is een aantal theorieën ten aanzien van integratie uitgewerkt. In de eerste plaats de theorie van Gordon, die stelt dat minderheden na verloop van tijd steeds meer hun oorspronkelijke culturele achtergrond verliezen totdat zij uiteindelijk opgaan, oftewel assimileren, in de ontvangende samenleving. In de tweede plaats wordt ingegaan op de integratieprofielen van Dagevos. In tegenstelling tot Gordon is Dagevos van mening dat er verschillende integratiepatronen denkbaar zijn. In het licht van dit onderzoek is het interessant om na te gaan of er verschil bestaat in de beleving van de eigen integratie en de mening over integratie van de tweede en derde generatie Indische Nederlanders ten opzichte van elkaar. Daarnaast is het van belang om te weten of er verschillen bestaan in de wijze waarop de Indische achtergrond beleefd en uitgedragen wordt.

3.2 *Transnationalisme*

Het traditionele perspectief op migratie, ging er vanuit dat migranten zich óf permanent vestigen in het gastland of na een tijdelijk verblijf en na verloop van tijd weer terugkeren naar hun herkomstland. Snel, Engbersen en Leerkes (2004) zijn echter van mening dat dit onderscheid, tussen permanente en tijdelijke migratie, vervaagd. In de moderne sociologische literatuur wordt onder andere gesproken van transnationale migratie en transmigranten. Portes et al. (1999) definieert hen als personen die een dubbelleven leiden. Zij zijn thuis in twee landen, spreken twee talen en verdienen vaak hun geld met import en export. Anderen zijn bezig met politieke of culturele transnationale activiteiten, zoals steun mobiliseren voor bepaalde politieke partijen of het propageren van bepaalde culturele activiteiten uit het herkomstland (Engbersen et al. 2003).

Zeer bekend en veel gebruikt is de theorie van de antropologen Glick-Schiller, Basch en Szanton-Blanc. Glick Schiller, Basch en Blanc- Szanton met *Towards a Transnational perspective on migration* (1992) omschrijven transnationalisme als ‘processen waarbij immigranten meervoudige sociale relaties vormen en onderhouden, die hun land van

herkomst verbinden met hun land van vestiging. Zij noemen deze processen transnationalisme om daarmee aan te tonen dat veel immigranten tegenwoordig sociale velden vormen, die geografische, politieke en culturele grenzen overschrijden.

Transnationalisme is concluderend een methodologisch perspectief waarbij men zich niet beperkt tot het kijken naar contacten die migranten hebben binnen de grenzen van een land. Volgens Portes bestaat transnationalisme uit *'occupations and activities that require regular and sustained social contacts over time across national borders for their implementation'* (1999:219).

3.3 Is transnationalisme nieuw?

In de inleiding van deze scriptie werd al aangegeven dat transnationalisme geen nieuw begrip is, immers migranten onderhouden sinds jaar en dag al contacten met het thuisfront.

Anderzijds werd ook al aangegeven dat de aard en inhoud van de transnationale activiteiten en de wijze waarop de identiteit van de migranten wordt vormgegeven, sterk veranderd is als gevolg van de toegenomen communicatie- en transportmogelijkheden. Engbersen, Leerkens et al (2004) betogen dat niet alleen de intensiteit van het transnationalisme is toegenomen, maar ook dat de inhoud ervan is gewijzigd: het is "geen replica van vroeger". Zij baseren zich hierbij op de literatuur van Waldinger en Fitzgerald en geven hiervoor vier oorzaken.

- In de eerste plaats zijn door technologische ontwikkelingen communicatie en transport gemakkelijker en goedkoper geworden dan voorheen.
- In de tweede plaats zijn veel westerse landen meer en meer multicultureel georiënteerd.
- Tevens hebben processen van nationalisme in de herkomstlanden de betekenis van nationale identiteit voor immigranten versterkt.
- Tenslotte is de macht van de ontvangende staten om politieke en culturele aanpassing af te dwingen verminderd, als gevolg van de opkomst van een internationaal mensenrechtenregime.

3.4 *Transnationale gemeenschappen*

Gowricharn (2005) onderscheidt verschillende typen transnationale gemeenschappen. In de eerste plaats het familiaal transnationalisme, de loyaliteit naar het eigen gezin en de familie. Ten tweede beschrijft hij het religieus transnationalisme. Gowricharn wijst naar de moslims, katholieken en Hindoes die beschikken over netwerken op basis van religie. Ten derde het politiek transnationalisme, dit krijgt vorm door de politieke achtergrond onder migrantengemeenschappen. Tenslotte beschrijft hij het cultureel transnationalisme, een zogenaamde zielsverwantschap binnen gemeenschappen.

3.4.1 Relevantie met betrekking tot transnationale gemeenschappen

In de bovenstaande paragraaf is kort ingegaan op de theorie van Gowricharn met betrekking tot transnationale gemeenschappen. In dit onderzoek is het relevant om na te gaan of het transnationalisme van Indische Nederlanders is ingegeven door één van de vormen die Gowricharn onderscheidt en of er verschillen bestaan tussen de onderzochte generaties.

3.5 *Transnationale identificatie en transnationale activiteiten*

Snel, Engbersen en Leerkes (2004) beschrijven dat het belangrijk is om onderscheid te maken tussen transnationale professionele bindingen of activiteiten en alledaagse bindingen of activiteiten. Transnationalisme is door hen geconcretiseerd in twee aspecten: transnationale activiteiten en transnationale identificatie. Beide aspecten samen geven inzicht in de transnationale betrokkenheid en worden in deze paragraaf verder uitgewerkt.

3.5.1 Transnationale identificatie

In paragraaf 1.4 werd al aangegeven dat identiteit een lastig begrip is, het is multi-interpretabel en veranderlijk. Daarom wordt binnen dit kader bij voorkeur gesproken over identificatie. Hiermee wordt aangegeven dat iemand zich verbonden voelt met “het Indische”, zonder uitspraak te doen over wat “Indische identiteit” betekent.

Transnationale identificaties refereren aan de mate waarin de in Nederland wonende migranten zich identificeren met landgenoten buiten Nederland, zowel in het land van herkomst als in de internationaal verspreide migrantengemeenschappen (de diaspora). Daarnaast hebben transnationale identificaties betrekking op de mate waarin migranten hun normatieve opvattingen afstemmen op die van landgenoten in herkomstland of de diaspora.

Volgens van der Geugten (1998) vormen Indische mensen een mengcultuur. Deze cultuur hangt volgens hem niet alleen samen met de etnische vermenging maar ook met de culturele vermenging tussen Indonesiërs en Nederlanders. Volgens Bauman ontstaat etniciteit uit een biologisch gegeven. Het is echter aan de mens zelf of hij met dit gegeven ook iets doet. Bloedverwantschap is een van de mogelijkheden van de natuur, die mensen zich door middel van cultivering en identificatie eigen maken (1998:63). De Indische etniciteit is ontstaan vanuit een biologisch gegeven, maar heeft invulling en betekenis gekregen door sociale interacties, historische ontwikkelingen en processen van identificatie.

3.5.2 Transnationale activiteiten

Onder transnationale activiteiten worden landsgrensoverschrijdende activiteiten van migranten van economische, politieke en sociaal-culturele aard verstaan.

Transnationale economische activiteiten

Bij (transnationale) economische activiteiten kan men onderscheid maken tussen alledaagse economische activiteiten en professionele economische activiteiten. Voorbeelden van alledaagse economische activiteiten zijn: het opsturen van geld of goederen naar het land van herkomst, huizenbezit of donaties aan liefdadigheidsinstellingen in het herkomstland. Professionele activiteiten omvatten: het investeren in, zaken doen met of het om zakelijke redenen bezoeken van het herkomstland.

Transnationale politieke activiteiten

Onder transnationale politieke activiteiten valt het op de hoogte zijn van de politiek in het land van herkomst of het lid zijn van een politieke partij van het land van herkomst.

Transnationale sociaal-culturele activiteiten

Sociaal-culturele activiteiten omvatten activiteiten in het herkomstland en activiteiten in Nederland. Voorbeelden van de eerste categorie zijn het bezoeken en contact onderhouden met familie en vrienden in het herkomstland. Bij de tweede categorie gaat het om het bezoeken van bijeenkomsten van landgenoten of culturele activiteiten met artiesten uit het buitenland en het lid zijn migrantenorganisaties in Nederland die betrekking hebben op het land van herkomst (Snel et al, 2004).

3.5.3 Relevantie met betrekking tot transnationale identificatie en activiteiten

In de bovenstaande paragraaf is de theorie van Snel, Engbersen en Leerkes (2004) uitgewerkt. Transnationalisme is door hen geconcretiseerd in twee aspecten: transnationale activiteiten en transnationale identificatie. In het licht van dit onderzoek is het interessant om na te gaan of er verschillen bestaan in het soort transnationale activiteiten en de frequentie waarin deze worden uitgeoefend door de tweede en derde generatie. Daarnaast zou de mate van verbondenheid met Indonesië (identificatie) invloed kunnen hebben op de frequentie waarin de activiteiten worden uitgeoefend.

3.6 Culturele erfenis en etnische identificatie

Naast het transnationalisme en de integratie van Indische Nederlanders, roepen de afkomst en identificatie (identiteit) van Indische Nederlanders ook verschillende vragen op.

Logischerwijs zullen er door vermenging steeds minder Indische Nederlanders overblijven, maar betekent dit ook het einde van de Indische cultuur? Hoe is het momenteel gesteld met het Indisch-zijn (afkomst en erfenis) en de mate waarin Indische Nederlanders zich Indisch voelen (etnische identificatie) en hoe zal dat beeld er in de toekomst uit gaan zien? Deze invalshoek wordt in deze paragraaf verder uitgewerkt, aan de hand van de onderwerpen erfenis en etnische identificatie.

3.6.1 Culturele erfenis

De Vries (2009:23) maakt binnen de Indisch-culturele erfenis onderscheid tussen drie componenten: een koloniale erfenis, een Aziatische erfenis en een erfenis van de oorlog en de naoorlogse periode. Dit is een analytisch onderscheid omdat ze in werkelijkheid door elkaar heen lopen en op elkaar in werken. Eigenlijk is de gehele Indisch-culturele erfenis koloniaal, omdat zij in de koloniale tijd is ontstaan en vorm heeft gekregen. Later in het koloniale tijdperk werd de Indische samenleving echter steeds meer Europees georiënteerd. De Vries (2009: 24) spreekt over ‘de verinnerlijking van het idee van blanke, Nederlandse suprematie en superioriteit, wat dit betekende voor iemands visie op zichzelf en anderen en wat het betekende voor zijn gevoelens en gedrag. Dit geheel noemt zij ‘het koloniale complex’. De ouders van de tweede generatie Indische Nederlanders zijn in deze tijd opgegroeid. Een kenmerk voor dit koloniale complex is, dat de houding van Indische Nederlanders tegenover blanke Nederlanders ambivalent was. Aan de ene kant was deze vol ontzag, aan de andere kant koesterde men een bepaalde wrok. Hieruit volgde een sterk aanpassingsgerichte ideologie wat sterk overeen kwam met assimilatie in de Nederlandse cultuur. Alles wat Nederlands was, was goed. Men gaf er zelfs de voorkeur aan te trouwen met een blanke Nederlandse partner vanwege het daaraan verbonden sociale prestige en de blanke kinderen die eruit voortkwamen. Andere kenmerken van het koloniale complex zijn dat Indische Nederlanders zich schaamden voor hun Indische afkomst en dat zij zich superieur voelden ten opzichte van Indonesiërs. (De Vries 2009:27)

Onder de Aziatische erfenis verstaat De Vries (2009: 28) de cultuurelementen die een Aziatische component bevatten en die door Indische Nederlanders als typisch Indisch, Indonesisch of Aziatisch worden gezien. En dan gaat het voornamelijk om de gewoonten en gedragingen die volgens Indische Nederlanders als ‘niet-Nederlands’ worden ervaren. Het is de vraag of onder Indische Nederlanders sprake is van één gemeenschappelijke Indisch/Nederlandse cultuur of dat er teveel verschillen (ethniciteit en klasse) en invloeden van andere culturen (zoals Javaanse en Chinese) zijn om hiervan te kunnen spreken. Deze vraag is echter te complex om binnen de kaders van dit onderzoek te beantwoorden.

De erfenis van de oorlog en naoorlogse periode beschrijft volgens De Vries (2009: 30) de wijze waarop de ouders of grootouders van de tweede en derde generatie Indische Nederlanders hun ervaringen in de periode vanaf de Tweede Wereldoorlog tot en met hun vertrek en vestiging in Nederland hebben verwerkt en overgedragen. De naoorlogse periode beslaat de onafhankelijkheidsstrijd in de jaren 1945-1949 tot de uiteindelijke emigratie. In die periode gebeurden er veel dingen die het leven van Indische Nederlanders ingrijpend veranderden en ontheemding als gevolg hadden. De Indonesische nationalistena riepen twee dagen na de Japanse capitulatie in 1945 de onafhankelijkheid uit. Dit gebeurde onder leiding van Soekarno. Hierna sloeg de vreugde van de bevrijding echter snel om in een nare situatie waarin alle Indo-Europeanen en Nederlanders en verder iedereen die als 'niet-Indonesisch' werd beschouwd, werden bedreigd door Indonesische jongeren en aangevallen met hakmessen en bamboesperen. In de daaropvolgende jaren hebben vele (Indische) Nederlanders Indonesië verlaten.

3.6.2 Etnische identificatie

Dit onderzoek heeft betrekking op etnische identificatie van Indische Nederlanders. Hieronder wordt het gevoel van eenheid en verbondenheid op grond van een gemeenschappelijke Indische afkomst, cultuur en/of geschiedenis verstaan (zie ook paragraaf 1.3). Hierbij gaat het vooral om het idee van anderen te verschillen op grond van ras, afkomst of cultuur. Deze verschillen kunnen in werkelijkheid groot of klein zijn of zelfs denkbeeldig, het gaat om de eigen invulling van de mensen en wat zij hierbij voelen. Etnische identificatie is een vorm van sociale identificatie. Onder sociale identificatie verstaat men een relatie van een individu met anderen, met wie een persoon iets meent te delen. Omdat afkomst niet voor iedereen even belangrijk is, is etnische identificatie lang niet altijd de belangrijkste vorm van sociale identificatie. (De Vries 2009:32)

3.6.3 Relevantie met betrekking tot culturele erfenis en etnische identificatie

In de bovenstaande paragraaf is de theorie van De Vries met betrekking tot de culturele achtergrond van Indische Nederlanders uitgewerkt. De geschiedenis van Nederlands-Indië is een belangrijk onderdeel van de culturele erfenis van Indische Nederlanders. De invulling die

een individu geeft aan deze achtergrond in het huidige leven is een persoonlijke keuze. Binnen dit onderzoek is het interessant om na te gaan of er verschillen bestaan in de generaties in wat zij van belang vinden over te brengen op volgende generaties.

4. ONDERZOEKSRESULTATEN

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven van het onderzoek dat ten behoeve van deze scriptie is uitgevoerd. In de eerste paragraaf wordt een beschrijving gegeven van de relevante criteria en eigenschappen van de respondenten, die hebben deelgenomen aan het onderzoek.

4.1 Beschrijving van de respondenten

In het onderzoek werden respondenten benaderd, die voldeden aan een aantal criteria. Zo moesten de respondenten onder andere van Indische afkomst zijn, wonen in Nederland en familie en/of vrienden in het buitenland hebben. De criteria zijn reeds uitgewerkt in paragraaf 1.6.1. Verder wordt in paragraaf 1.6.1 aangegeven dat er, naast een evenwichtige vertegenwoordiging van de tweede en derde generatie, gezocht werd naar een diverse groep respondenten voor een goede validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek. De uiteindelijke groep respondenten is dan ook samengesteld uit een diversiteit op het gebied van opleiding, gezinssituatie, leeftijd en werk. De eigenschappen en criteria van de respondenten zijn, indien relevant, hieronder verder uitgewerkt.

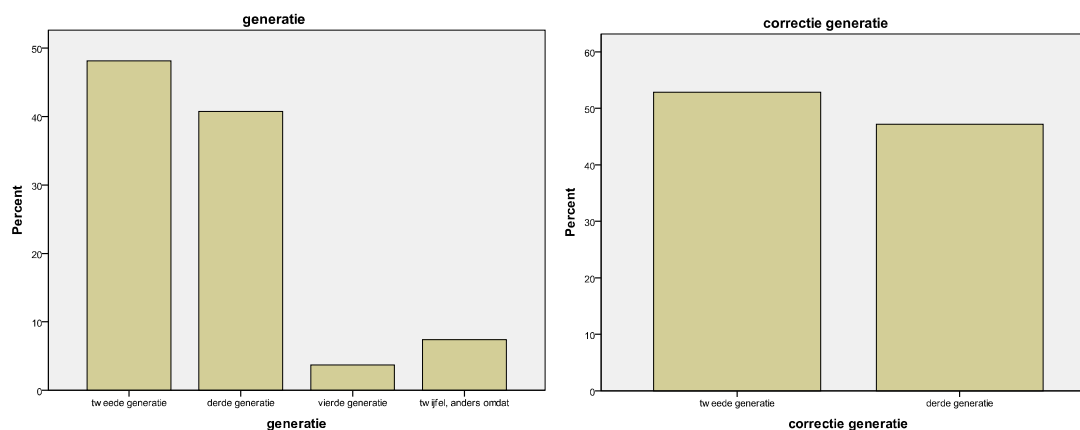
Generatie²

Van de respondenten geeft 48 procent (26 personen) aan zich tot de tweede generatie Indische Nederlanders te rekenen, bijna 41 procent (22 personen) rekent zich tot de derde generatie. De respondenten die aangaven te twijfelen tot welke generatie zij behoorden en diegenen die zich tot de vierde generatie rekenden zijn opnieuw ingedeeld. Omdat op voorhand al werd ingeschat dat dit een moeilijke vraag was, waarbij de respondenten of geen antwoord konden geven of wellicht een fout antwoord zouden kunnen geven, werd een aantal controle vragen opgenomen. Zo werd gevraagd naar het geboorteland, het geboorteland van de ouders en (indien van toepassing) in welk jaar de respondent in Nederland was komen wonen. Op basis van de verdere analyse van de controle vragen is één respondent weggelaten en zijn vijf

² Tabel 4.1.1- 4.1.4, bijlage 6

respondenten aan de tweede of de derde generatie toegewezen. Uiteindelijk werd 53 procent van de respondenten (28 personen) tot de tweede generatie gerekend en 47 procent (25 personen) tot de derde generatie. In de volgende grafiek is de verdeling van de respondenten vóór en na de bewerking weergegeven.

Figuur 2: Generaties respondenten.

De tabellen van de controlevragen geboorteland en geboorteland ouders zijn in de bijlage opgenomen. De variabele ‘jaartal van vertrek uit Indonesië/ Nederlands-Indië’ is achterwege gelaten, omdat dit alleen op het niveau van de respondent waarde heeft.

Leeftijd³

De respondenten zijn gemiddeld 44 jaar oud. De jongste respondent is 20 jaar en de oudste is 68 jaar oud. Tussen deze twee uitersten zijn bijna alle leeftijden minstens één maal vertegenwoordigd.

Gezinssamenstelling⁴

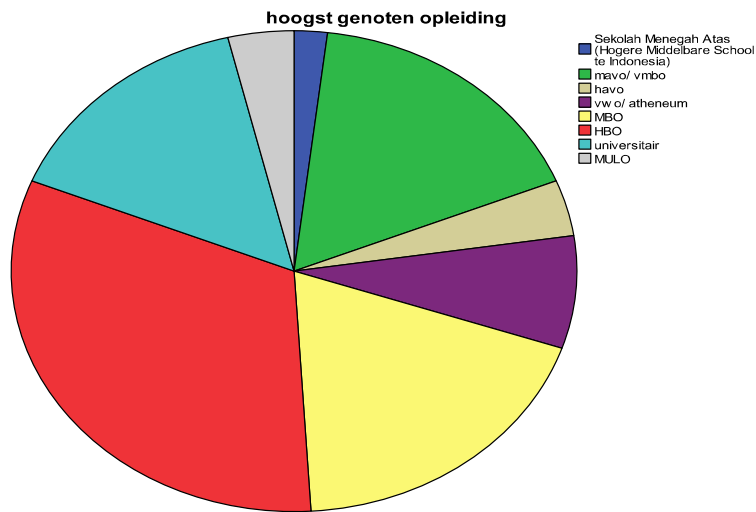
De gezinssamenstelling van de respondenten is zeer divers. Ongeveer 30 procent is alleenstaand, de overige respondenten zijn samenwonend met of zonder kinderen.

Opleiding⁵

³ Tabel 4.1.5 – 4.1.6, bijlage 6

⁴ Tabel 4.1.9, bijlage 6

Figuur 3: Opleiding respondentent.

Van de respondentent heeft ongeveer de helft een hogere opleiding (HBO of universitair) gevolgd. Ruim 20 procent heeft een opleiding op MBO of MULO niveau. Voor bijna 30 procent van de respondentent is de middelbare school de hoogst genoten opleiding.

Werk⁶

Bijna 80 procent van de respondentent werkt. De overige 20 procent werkt niet of niet meer en geen van de respondentent heeft nooit gewerkt. De volgende tabel geeft inzicht in de bedrijfstak waarbinnen de respondentent werkzaam zijn.

⁵ Tabel 4.1.7, bijlage 6

⁶ Tabel 4.1.8, bijlage 6

Tabel 1 Werkzaam binnen bedrijfstak

	Tweede generatie	Derde generatie
Bank / verzekeringen	11%	16%
Detailhandel	0%	4%
Gezondheidszorg / welzijn	14%	36%
Groot en tussenhandel	7%	0%
Horeca	7%	8%
Landbouw / industrie	0%	8%
Onderwijs / universiteit	7%	0%
Overheid	18%	8%
Zakelijke dienstverlening	32%	20%
Anders	4%	0%

Ten aanzien van de bovenstaande tabel is het belangrijk te concluderen dat er diversiteit bestaat in de samenstelling van de groep respondenten, omdat dit werd geformuleerd als een belangrijk punt ten aanzien van de gewenste samenstelling van de groep respondenten.

4.2 Relevantie met betrekking tot integratie van Indische Nederlanders

In dit onderzoek is het interessant om na te gaan of er verschil bestaat in de beleving van de eigen integratie en de mening over integratie van de tweede en derde generatie Indische Nederlanders ten opzichte van elkaar. Daarnaast is het van belang om te weten of er verschillen bestaan in de wijze waarop de Indische achtergrond beleefd en uitgedragen wordt.

Integratie

Er is aan de respondenten gevraagd wat zij verstaan onder integratie, of zij vinden dat zij zelf geïntegreerd zijn en hoe zij hun eigen integratie beoordelen ten opzichte van eerdere of latere generaties. Hierbij moet worden opgemerkt dat er geen poging wordt gedaan om bijvoorbeeld “de mate van integratie” objectief te meten. In dit onderzoek is gekozen voor een subjectieve meting, dat wil zeggen dat het gaat om de beoordeling van de mate van integratie door Indische Nederlanders zelf. Dit sluit goed aan bij het doel van het onderzoek, hierin staat

immers de beleving van integratie centraal. Wel is er een aantal indicatoren voor structurele integratie gemeten. Dit zijn de variabelen: opleidingsniveau⁷, arbeidsparticipatie⁸ en stemgedrag⁹. Om te kunnen constateren of er een vermoedelijk verschil bestaat tussen de mate van structurele integratie tussen de tweede en de derde generatie zijn de scores op deze variabelen vergeleken. Hieruit blijkt dat er (bijna) geen verschil bestaat tussen de generaties voor de variabelen opleidingsniveau en stemgedrag. Op het eerste gezicht lijkt er een verschil te bestaan tussen de generaties voor wat betreft de arbeidsparticipatie. Van de tweede generatie geeft ruim 33 procent aan niet meer te werken, van de derde generatie is dit 8 procent. Verdere analyse leert dat het hogere percentage voor de tweede generatie logisch is omdat een deel van de groep de leeftijd van pensionering bereikt heeft. Er kan dus niet geconstateerd worden dat er een meetbaar verschil in structurele integratie bestaat tussen de tweede en derde generatie.

Op de vraag wat respondenten verstaan onder geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving worden veelal termen gebruikt als: aanpassen; Nederlandse normen en waarden; Nederlandse wetten; participeren; meedoen door middel van werken, opleiding en sporten; opgaan in de Nederlandse samenleving. Hierbij worden geen verschillen geconstateerd tussen de tweede en de derde generatie. In de behandeling van de resultaten wordt dan ook geen onderscheid gemaakt tussen de tweede en de derde generatie. Slechts drie respondenten geven naast het opgaan in de Nederlandse samenleving aan, dat geïntegreerd zijn ook betekent dat je de Indische achtergrond behoud. Ter illustratie geeft een respondent hierbij het volgende aan: *“.....onderdeel worden van een bestaande cultuur op een onopvallende manier, maar wel eigen blijven.”* Als tegenovergestelde geeft één van de respondenten aan dat *“Geen verschil met de Nederlander”* staat voor integratie. Deze mening wordt echter door geen van de andere respondenten gedeeld.

Zoals al werd aangegeven, geven bijna alle respondenten aan dat het gaat om meedoen (bijvoorbeeld door een opleiding te volgen, te werken en te sporten) en aanpassen aan de Nederlandse normen, waarden en wetten. Ongeveer een kwart van de respondenten voegen hier ook een gevoelssupplement aan toe. Bijvoorbeeld het *“....denken en voelen als een*

⁷ Tabel 4.1.7, bijlage 6

⁸ Tabel 4.1.8, bijlage 6

⁹ Table 4.1.11, bijlage 6

autochtone Nederlander”. Maar ook “...*jezelf de Nederlandse normen en waarden eigen gemaakt hebben en de Nederlandse cultuur begrijpen en leven.*” Slechts één respondent houdt er een geheel andere visie op na en geeft aan dat geïntegreerd zijn staat voor “*Dat de Nederlanders geen probleem met je hebben*”.

Wanneer wordt gevraagd of de respondent zichzelf geïntegreerd vindt, geeft geen van de respondenten aan dat hij of zij niet geïntegreerd is. Eén respondent geeft aan het niet te weten. Een klein aantal respondenten verwijst naar hun Indische achtergrond bij de beantwoording van de vraag. Een voorbeeld van twee respondenten: “*Ik voel me hartstikke geïntegreerd, omdat ik in Nederland geboren ben en mijn hele leven hier heb gewoond. Het Indische aspect krijg ik weliswaar mee van mijn familie, maar verder ben ik qua contactenkring en gedrag op en top Nederlands*”. “*Ik ben Nederlander met Indisch bloed en achtergrond. Ik woon, werk en voel mij thuis in Nederland. Daarom ben ik geïntegreerd. Het helpt ook dat ik in Nederland geboren ben*”. De meeste respondenten geven aan dat zij vinden dat zij geïntegreerd zijn. De woorden die zij hierbij gebruiken komen overeen met de beantwoording van de vraag met betrekking tot hun mening over de inhoud van integratie. Aanvullingen die regelmatig genoemd worden zijn: afkomst, gedrag, gewoonten en uiterlijk. Een aantal voorbeelden: “*Ik heb nooit problemen gehad met mezelf aan te passen in Nederland.*”; “*....tradities en gewoonten en taal daar zijn wij mee opgegroeid.*”; “*Ik kan goed meekomen in de maatschappij doordat ik mij meegaand opstel en mij houdt aan hetgeen afgesproken is.*” “*Ik werk, heb gestudeerd, doe het goed op de maatschappelijke ladder.*”; “*Ik ben volledig Nederlands opgevoed met Nederlandse normen en waarden.*”

Ten slotte werd nog de mening van de respondenten gevraagd over hun integratie ten opzichte van de voorgaande en de latere generaties. Dit leidt samengevat tot de resultaten in de volgende tabel.

Tabel 2: Mening over eigen integratie

	Mening over eigen integratie ten opzichte van de:	Minder goed geïntegreerd	Even goed geïntegreerd	Beter geïntegreerd
Tweede generatie	eerste generatie	7%	18%	71%
	derde generatie	8%	60%	24%
Derde generatie	tweede generatie	0%	38%	50%
	vierde generatie	5%	62%	14%

Een opvallend gegeven is het aantal respondenten van de tweede en de derde generatie dat zich even goed geïntegreerd voelt als de volgende generatie, beide ongeveer 60 procent. Daarnaast is opvallend dat 71 procent van de tweede generatie zich beter geïntegreerd vindt dan de eerste generatie, terwijl dit “maar” voor 50 procent geldt van de derde generatie ten opzichte van de tweede generatie. Heel voorzichtig zou geconcludeerd kunnen worden dat het verschil tussen de generaties begint af te nemen. Dus wanneer de vierde generatie gevraagd zou worden hoe zij hun integratie beoordelen ten opzichte van de derde generatie, zal het percentage dat zich beter geïntegreerd voelt naar alle waarschijnlijkheid weer afgenomen zijn. Alle resultaten zijn opgenomen in tabel 4.2.1 tot en met 4.2.4 in bijlage 5.

Verder is de respondenten gevraagd naar een vergelijking in de mate waarin de generaties hun Indonesische achtergrond behouden en uitdragen.

Onder bijna 42 procent van de onderzochte personen van de derde generatie heerst de opvatting dat de tweede generatie inderdaad hun Indische achtergrond meer behouden. Ruim 12 procent, oftewel drie respondenten van de derde generatie zijn juist van mening dat zij meer dan Indische Nederlanders van de tweede generatie hun Indische achtergrond behouden. Ruim 62 procent van de respondenten van de derde generatie vindt dat de tweede generatie hun Indische achtergrond meer uitdraagt (zie tabel 4.2.6 in bijlage 6).

Opvallend genoeg bestaat er een miniem verschil tussen het aantal respondenten uit de tweede

en derde generatie dat zich op latere leeftijd in Indonesië wil vestigen. Beide betreft een zeer klein aantal, namelijk 4 van de tweede generatie en 3 van de derde generatie.

Wanneer de respondenten wordt gevraagd naar hun motivatie om zich niet in Indonesië te willen vestigen, geven de respondenten veelal aan dat zij de Nederlandse levensstandaard niet willen missen. Zo geeft één van de respondenten bijvoorbeeld aan dat wanneer hij in Indonesië zou wonen, dat hij daar de rust van het platteland zou zoeken. Maar gezien zijn leeftijd en gezondheidstoestand is het van groot belang om goede medische voorzieningen in de buurt te hebben. Dit zou weer betekenen dat hij in Indonesië in een grote (en dus drukke) stad zou moeten gaan wonen. Verder geven veel respondenten aan hun ouders, kinderen en kleinkinderen niet te willen missen.

Identiteit

Aan de respondenten is gevraagd wat “Indisch zijn” eigenlijk betekent en waarom iemand zich Indisch voelt, maar ook waarom iemand zich Nederlands voelt.

Voor bijna alle respondenten heeft Indisch zijn te maken met afkomst: Indisch bloed. In veel gevallen wordt ook genoemd dat Indisch zijn te maken heeft met gewoontes, gebruiken en gedrag. *“Als men de adat (gewoontes) kent van het land waar je vandaan komt...of in ieder geval mee krijgt van je familie....niet doen alsof je een Indische bent...dat is niet goed.”* Een respondent geeft aan dat het erom gaat dat degene zelf in Nederlands-Indië geboren moet zijn, een aantal anderen, dat een voorouder aldaar geboren is of gewoond heeft. Een aantal respondenten wijst verder nog op de grote diversiteit tussen Indische Nederlanders, aangezien zij van diverse eilanden komen waar ook weer verschil bestaat tussen de gewoontes en gebruiken. De meeste respondenten geven aan dat zij Indisch zijn omdat zij Indisch bloed hebben, maar ook wordt vaak genoemd dat zij Indisch zijn omdat zij zo zijn opgevoed en er Indisch uitzien.

Naast de vraag of de respondenten zich Indisch voelen, is hen de vraag gesteld of ze zich ook Nederlands voelen. Vijf respondenten geven aan zich Nederlander te voelen omdat zij de Nederlandse nationaliteit bezitten, dan wel een Nederlands paspoort hebben. Bijna de helft van de respondenten geeft aan zich Nederlands te voelen omdat zij hier geboren en/of opgegroeid zijn. Eén van de respondenten verwoordt zeer treffend de dubbele gevoelens die veel Indische Nederlanders ondervinden. Zij geeft aan zich honderd procent Indisch te voelen.

Wanneer zij bijvoorbeeld op bezoek is in een Nederlands gezin dan past zij zich aan, maar wanneer zij op bezoek is in een Indisch gezin dan voelt zij zich thuis. Opvallend is overigens dat deze vraag minder uitgebreid en nauwkeurig beantwoord wordt dan de vraag of men zich Indisch voelt. Er is geen verschil op te maken uit de wijze waarop de respondenten uit de tweede en de derde generatie, de vragen beantwoorden.

Van de respondenten uit de tweede generatie voelt 82 procent zich Indisch en eenzelfde percentage voelt zich Nederlands. Van de respondenten uit de derde generatie voelt 68 procent zich Indisch en een percentage van 88 voelt zich Nederlands. Deze bevindingen worden gecombineerd met het eerder behandelde onderzoeksresultaat dat bijna alle respondenten vinden dat zij geïntegreerd zijn. De respondenten participeren in de Nederlandse samenleving en voelen zich over het algemeen, naast Indisch, ook Nederlands.¹⁰

4.3 Relevantie met betrekking tot transnationale gemeenschappen

In paragraaf 3.5 wordt de theorie van Gowicharn beschreven met betrekking tot transnationale gemeenschappen. De theorie biedt een interessante insteek om de respondenten te vragen naar de persoonlijke motivatie die zij hebben om transnationale activiteiten uit te oefenen. Dit betekent dat zij zijn gevraagd of zij hun activiteiten uitoefenen op basis van familiaal (loyaliteit naar familie), religieus (geloofsovertuiging), politiek (betrokkenheid met het land) en cultureel zielsverwantschap) transnationalisme. In de onderstaande tabel is in één oogopslag uitgewerkt hoe de beide generaties scoren:

Tabel 6: Motivatie transnationale activiteiten.

	Loyaliteit familie	Geloofs-Overtuiging	Betrokkenheid land	Zielsverwantschap
Tweede generatie	21,4 %	0 %	28,6 %	21,4 %
Derde generatie	4,0 %	0 %	8,0 %	16 %

Opvallend te zien is dat geen van de respondenten transnationale activiteiten uitoefent op

¹⁰ Tabel 4.2.8 en 4.2.9, bijlage 6

basis van geloofsovertuiging. Verder kan een groot deel, met name van de derde generatie zich niet vinden in de vooraf opgestelde en getoetste motivatie.¹¹.

Verder werd, afgeleid van dit onderwerp, nog specifiek gevraagd naar de betrokkenheid van de respondenten met Indonesië en naar hun geloofsovertuiging.

De mate waarin de tweede en derde generatie Indische Nederlanders zich betrokken voelen bij Indonesië is opvallend genoeg bijna gelijk. Beide generaties geven voor ruim de helft van het aantal respondenten aan dat zij zich betrokken voelen bij het land. Ongeveer 30% van beide generaties geeft aan neutraal hier tegenover te staan en ongeveer 10% van beide generaties geeft aan niet betrokken te zijn¹².

Met betrekking tot hun geloofsovertuiging geven de respondenten uit de tweede generatie vaker aan het Christelijk geloof aan te hangen (57% ten opzichte van 28%). Daartegenover geven de respondenten uit de derde generatie veel vaker aan geen geloof aan te hangen¹³.

4.4 *Relevantie met betrekking tot transnationale identificaties en activiteiten*

Binnen dit onderzoek is nagegaan of er verschillen bestaan tussen de tweede en de derde generatie in het soort transnationale activiteiten en de frequentie waarin deze worden uitgeoefend. Daarnaast zou de mate van verbondenheid met Indonesië (identificatie) invloed kunnen hebben op de frequentie waarin de activiteiten worden uitgeoefend.

Bij het onderzoek naar de mate waarin de tweede en derde generatie Indische Nederlanders *economische activiteiten* onderneemt zijn vijf varianten onderzocht. De respondenten van de tweede en derde generatie verschillen slechts op één punt. De tweede generatie geeft vaker goederen, dan de derde generatie. Zowel van de tweede en derde generatie geeft (bijna) 25 procent van de respondenten aan geld te geven aan familie, vrienden of in het kader van liefdadigheid. In beide gevallen wordt als voornaamste reden om geen geld te geven wordt aangegeven dat de familie en vrienden het “goed genoeg” hebben, het overmaken van geld zou dan beledigend zijn¹⁴. Geen van de respondenten handelt met, investeert in of brengt

¹¹ Tabel 4.3.1, bijlage 6

¹² Tabel 4.3.2, bijlage 6

¹³ Tabel 4.3.3, bijlage 6

¹⁴ Tabel 4.4.1 – 4.4.2, bijlage 6

zakelijke bezoeken aan Indonesië. Zij willen niet profiteren van het land, omdat de werkgelegenheid en de inkomsten aldaar hard genoeg nodig zijn¹⁵.

Zowel de tweede als de derde generatie houdt zich in zeer beperkte mate bezig met *politieke activiteiten*. Zij stemmen niet in Indonesië en zijn niet lid van een politieke organisatie in Indonesië. Van de tweede generatie geeft 32 procent aan de ontwikkelingen te volgen in Indonesië en 57 procent een beetje. Van de derde generatie volgt 20 procent de ontwikkelingen en 64 procent een beetje. Hoewel deze cijfers elkaar niet veel ontlopen, kan hieruit worden opgemaakt dat de tweede generatie iets vaker de ontwikkelingen in Indonesië volgt¹⁶.

Tenslotte is om inzicht te verkrijgen in de *sociaal-culturele activiteiten* van de respondenten gevraagd naar het bezoeken van en contacten met familie en vrienden in Indonesië en het lidmaatschap van organisaties die met Indonesië te maken hebben.

De Indische contacten van de respondenten van de tweede en derde generatie wonen meestal in Nederland. De respondenten van de tweede generatie hebben vaker Indische contacten in Indonesië.

Tabel 4: Indische contacten

Indische contacten	Tweede generatie	Derde Generatie
In Nederland	82 %	100 %
In Indonesië	46 %	28 %
In andere landen	21 %	16 %

¹⁵ Tabel 4.4.6, bijlage 6

¹⁶ Tabel 4.4.11, bijlage 6

Er zijn kleine verschillen in de frequentie van de contacten. Zo lijken de respondenten uit de derde generatie frequenter contact te hebben met familie in Nederland, de respondenten uit de tweede generatie lijken iets frequenter¹⁷ contact te hebben met familie buiten Nederland. De respondenten van de derde generatie hebben frequenter¹⁸ contact met vrienden in Nederland. De verschillen zijn echter te klein om er verdere uitspraken over te doen. In de volgende tabel zijn de resultaten samengevat.

Tabel 5: Frequentie transnationale contacten

		Dage- Lijks	Weke- lijks	Maande- lijks	Aantal keer per jaar	Jaar- lijks	Minder dan eens per jaar
Familie binnen Nederland	Tweede generatie	16%	32%	12%	10%	0%	0%
	Derde generatie	28%	32%	12%	7%	0%	0%
Familie buiten Nederland	Tweede generatie	0%	13%	33%	13%	0%	40%
	Derde generatie	0%	7%	7%	36%	7%	43%
Vrienden binnen Nederland	Tweede generatie	11%	16%	47%	26%	0%	0%
	Derde generatie	26%	32%	26%	11%	0%	5%
Vrienden buiten Nederland	Tweede generatie	7%	14%	29%	14%	7%	29%
	Derde generatie	0%	18%	9%	36%	9%	27%

Er zijn tevens (weliswaar kleine) verschillen in de wijze waarop de contacten worden uitgeoefend. De respondenten van de derde generatie maken vaker gebruik van internet

¹⁷ Beoordeeld op de antwoordmogelijkheden dagelijks, wekelijks, maandelijks

¹⁸ Beoordeeld op de antwoordmogelijkheden dagelijks, wekelijks, maandelijks

(hyves, facebook, etc), terwijl de tweede generatie vaker de mail gebruikt om contacten te onderhouden. Tenslotte leggen de respondenten uit de derde generatie vaker bezoeken af¹⁹.

Tabel 6: Aard transnationale contacten

		Internet	Mail	Tele-foon	Brief	Bezoek	Indisch Feest	Pasar Malam
Familie binnen Nederland	Tweede generatie	46%	57%	64%	4%	68%	21%	32%
	Derde generatie	60%	40%	56%	4%	92%	16%	28%
Familie buiten Nederland	Tweede generatie	21%	32%	21%	11%	4%	0%	0%
	Derde generatie	24%	20%	24%	4%	8%	0%	4%
Vrienden binnen Nederland	Tweede generatie	32%	32%	43%	4%	46%	7%	14%
	Derde generatie	64%	44%	44%	4%	56%	12%	24%
Vrienden buiten Nederland	Tweede generatie	21%	36%	18%	7%	0%	0%	0%
	Derde generatie	32%	20%	16%	4%	8%	0%	0%

Na deze uitgebreide behandeling van de transnationale contacten, wordt nog kort ingegaan op twee andere varianten van sociaal-culturele activiteiten. De respondenten uit de derde generatie gaan vaker naar Indonesië (64 procent), dan de respondenten uit tweede generatie (32 procent). Van deze respondenten van de derde generatie doet 68 procent dit om op vakantie te gaan en 21 procent om familie te bezoeken²⁰.

Van de derde generatie is geen enkele respondent lid van een dergelijke organisatie. 14 procent van de respondenten van de tweede generatie geeft aan lid te zijn van een organisatie

¹⁹ Tabel 4.4.12 – tabel 4.4.17, bijlage 6

²⁰ Tabel 4.4.18 – tabel 4.4.20, bijlage 6

die te maken heeft met Indonesië²¹. Als voorbeeld worden WOEI, VGVV, Indo businessclub, Indo Inloop, Jes en Ogs genoemd.

In deze paragraaf zijn de resultaten op het gebied van de economische, politieke en sociaal-culturele activiteiten beschreven. We kunnen concluderen dat er veel overeenkomsten zijn, met name met betrekking tot de economische en politieke activiteiten. De verschillen tussen de tweede en de derde generatie concentreren zich met name op de sociaal-culturele activiteiten. In de onderstaande tabel zijn de onderzochte transnationale activiteiten opgenomen en is tevens aangegeven welke generatie hier vaker op scoorde, dan wel of de mate waarin beide generaties de activiteiten in (ongeveer) gelijke mate uitoefenen.

Tabel 7: Vergelijking transnationale activiteiten tussen generaties.

<i>Categorie</i>	<i>Activiteit</i>	<i>Meest uitgeoefend door:</i>		
		Tweede generatie	Derde generatie	(Ongeveer) gelijk
Economische activiteiten	<i>Geld overmaken (alledaags)</i>			X
	<i>Goederen geven (alledaags)</i>	X		
	<i>Investeren (professioneel)</i>			X
	<i>handel (professioneel)</i>			X
	<i>Zakenbezoek (professioneel)</i>			X
Politieke activiteiten	<i>Stemmen</i>			X
	<i>Lid politieke organisatie</i>			X
	<i>Ontwikkelingen volgen</i>	X		
Sociaal culturele activiteiten	<i>Contacten</i>		X	
	<i>Vakantie</i>	X		
	<i>Familiebezoek</i>	X		
	<i>Lid organisatie Indonesië</i>	X		

Op basis van bovenstaand overzicht kan geconcludeerd worden dat:

- De respondenten uit de tweede generatie meer transnationale activiteiten uitoefenen.

²¹ Tabel 4.4.21, bijlage 6

- Met uitzondering van het gegeven dat de derde generatie vaker Indische mensen bezoekt, onderneemt de derde generatie veelal dezelfde transnationale activiteiten als de tweede generatie.
- De tweede generatie Indische Nederlanders onderneemt meer alledaagse economische activiteiten en de derde generatie Indische Nederlanders onderneemt meer professionele transnationale activiteiten.
- De tweede generatie oefent meer en frequenter transnationale activiteiten uit dan de derde generatie.

Verder is onderzocht of Indische Nederlanders die zich sterk verbonden voelen met Indonesië ondernemen, meer transnationale activiteiten uitoefenen dan Indische Nederlanders die zich niet verbonden voelen of hier neutraal tegenover staan. Om dit te toetsen zijn alle onderzochte transnationale activiteiten afzonderlijk beoordeeld, waarbij de respondenten die aan hebben gegeven zich sterk verbonden te voelen met Indonesië zijn vergeleken met respondenten die hebben aangegeven zich niet verbonden te voelen met Indonesië of hier neutraal tegenover staan. Deze vergelijking is uitgewerkt in tabel 11 (zie ook tabel 4.4.22 tot en met tabel 4.4.33 in bijlage 5). Op basis van deze vergelijking kan inderdaad geconstateerd worden dat Indische Nederlanders die zich verbonden voelen met Indonesië, vaker transnationale activiteiten uitoefenen.

Tabel 8: confrontatie transnationale activiteiten en verbondenheid

<i>Categorie</i>	<i>Activiteit</i>	<i>Meest uitgeoefend door:</i>		
		Sterk verbonden	Overige respondenten	(ongeveer) gelijk
Economische activiteiten	<i>Geld overmaken (alledaags)</i>	X		
	<i>Goederen geven (alledaags)</i>	X		
	<i>Investeren (professioneel)</i>			X
	<i>Handel (professioneel)</i>			X
	<i>Zakenbezoek (professioneel)</i>			X
Politieke	<i>Stemmen</i>			X

activiteiten	<i>Lid politieke organisatie</i>			X
	<i>Ontwikkelingen volgen</i>	X		
Sociaal culturele activiteiten	<i>Contacten</i>		X	
	<i>Vakantie</i>	X		
	<i>Familiebezoek</i>	X		
	<i>Lid organisatie Indonesië</i>	X		

4.5 *Relevantie met betrekking tot afkomst, erfenis en etnische identificatie*

Binnen dit onderzoek is nagegaan of er verschillen bestaan in de generaties in wat zij van belang vinden over te brengen op volgende generaties. Om dit te onderzoeken zijn enkele aspecten van de Indische cultuur voorgelegd aan de respondenten en aan hen is gevraagd of zij het belangrijk vinden om dit mee te geven aan volgende generaties. In de onderstaande tabel is weergegeven hoe de respondenten hierover denken. Op basis van deze scores kan worden geconstateerd worden dat de tweede generatie, met uitzondering van het aspect “normen en waarden”, meer belang hecht aan het doorgeven van de onderzochte onderdelen van de Indische cultuur. De resultaten zijn samengevat in de volgende tabel, alle resultaten zijn te vinden in tabel 4.5.2 in bijlage 6.

Tabel 9: Doorgeven Indische cultuur

	Geschiedenis NI	Geschiedenis familie	Normen en waarden	Tradities en gebruiken	Taal
Tweede generatie	82 %	71 %	50 %	54 %	7 %
Derde generatie	40 %	64 %	48 %	60 %	1 %

5. CONCLUSIE

De afgelopen jaren is er een veelvoud aan onderzoeken verschenen waarin het onderwerp transnationalisme aan de orde komt. Daarnaast is er, in de woorden van Willem Schinkel, sprake van integratiefetisjisme: “Alles is integratie en integratie is alles”. Op het eerste gezicht zou een onderzoek naar de rol van transnationalisme in het dagelijks leven van Indische Nederlanders en of dit gevolgen heeft voor hun beleving op hun integratie in de Nederlandse samenleving, het zoveelste onderzoek zijn. Toch is dit precies de doelstelling van dit onderzoek. Het vernieuwende in dit onderzoek is de insteek en de doelgroep. De doelgroep betreft de tweede en derde generatie Indische Nederlanders, een groep die in de maatschappelijke discussie en onderzoeken over het algemeen over het hoofd gezien wordt. De insteek is de verwondering over de vraag hoe het toch komt dat Indische Nederlanders bijvoorbeeld volgens Cottaar en Willems (1984) bekend staat om hun sterke band met het moederland en goed geïntegreerd of misschien zelfs wel geassimileerd zijn in de Nederlandse samenleving. De vraagstelling is vertaald in een aantal subvragen, deze worden in deze eerst afzonderlijk beantwoord.

Bestaan er verschillen in de transnationale activiteiten van tweede en derde generatie Indische Nederlanders?

Bij de beantwoording van deze subvraag wordt wederom terug gegrepen op de indeling naar economische, politieke en sociaal-culturele activiteiten van Engbersen et.al (2003). Ten aanzien van economische activiteiten is de respondenten gevraagd naar alledaagse economische activiteiten: het opsturen van geld en goederen naar het land van herkomst. Daarnaast is gevraagd naar professionele economische activiteiten: het investeren in of zaken doen met Indonesië en het om zakelijke redenen bezoeken van Indonesië. Uit de analyse van de onderzoeksresultaten is gebleken dat de respondenten wel alledaagse economische activiteiten uitoefenen, maar geen professionele economische activiteiten.

Met betrekking tot politieke activiteiten is gevraagd naar het op de hoogte zijn van ontwikkelingen in Indonesië, lid zijn van een politieke partij en stemmen in Indonesië. Alleen het volgen van ontwikkelingen in Indonesië bleek een activiteit die veel respondenten

uitoefenen. Politieke activiteiten maken derhalve slechts in zeer beperkte mate deel uit van het dagelijks leven van de respondenten. Tenslotte is om inzicht te verkrijgen in de sociaal-culturele activiteiten van de respondenten gevraagd naar het bezoeken van en contacten met familie en vrienden in Indonesië en het lidmaatschap van organisaties die met Indonesië te maken hebben. Alle onderzochte activiteiten werden uitgeoefend door de respondenten.

Naast de hierboven behandelde aard en inhoud van de transnationale activiteiten is de respondent ook gevraagd inzicht te geven in de frequentie ervan. Op basis van de analyse van deze onderzoeksresultaten kan, met name als gevolg van de contacten die de respondenten onderhouden met Indische mensen, geconcludeerd worden dat de transnationale activiteiten met een dagelijkse frequentie deel uit maken van het leven van de respondent.

Er bestaan verschillen tussen en overeenkomsten in de aard, inhoud en frequentie van de transnationale activiteiten van de respondenten uit de tweede en derde generatie. De tweede generatie onderneemt meer en vaker transnationale activiteiten zoals het opsturen van goederen, het volgen van ontwikkelingen, vakanties en familiebezoeken in Indonesië. Daartegenover onderhouden de respondenten uit de derde generatie meer en vaker contacten met Indische mensen in Nederland. De overeenkomsten tussen beide generaties zijn te vinden in de activiteiten die zij beide niet uitoefenen. Dit zijn de professionele economische activiteiten en de meeste politieke activiteiten.

Het onderzoek van Engbersen et al. toont aan dat transnationale activiteiten een vanzelfsprekend onderdeel zijn van het leven van immigranten in Nederland. Zij concluderen dat de betrokkenheid bij transnationale activiteiten geringer wordt naarmate migranten langer in Nederland verblijven. Dit komt overeen met de constatering binnen dit onderzoek dat de tweede generatie meer verschillende en frequenter transnationale activiteiten uitoefent dan de derde generatie.

Daarnaast concluderen Engbersen et al. dat transnationale activiteiten voor een belangrijk deel sociaal-cultureel van aard zijn, dat politieke activiteiten met name door asielzoekers worden ondernomen en dat economische activiteiten met name door Amerikanen in Nederland uitgeoefend worden. Ook dit komt overeen met de bevindingen in dit onderzoek gezien de

constatering dat de respondenten van dit onderzoek (bijna) geen politieke en economische activiteiten uitoefenen.

Hoe definiëren tweede en derde generatie Indische Nederlanders hun Indische identiteit?

Om een antwoord te kunnen geven op deze subvraag is aan de respondenten gevraagd wat “Indisch zijn” voor hen betekent en waarom zij zich Indisch en/of Nederlands voelen. Het antwoord op deze vraag is kort en krachtig. Indisch zijn heeft te maken met afkomst: Indisch bloed. In veel gevallen wordt verder nog genoemd dat Indisch zijn te maken heeft met gewoontes, gebruiken, gedrag en uiterlijk. In het kader van de theorie van De Vries die in het theoretisch kader werd behandeld, betekent dit dat de respondenten die aan dit onderzoek deelnamen hun Indische identiteit definieerden in termen van etnische identificatie. Hieronder wordt het gevoel van eenheid en verbondenheid op grond van een gemeenschappelijke Indische afkomst, cultuur en/of geschiedenis verstaan. Er is geen verschil op te maken uit de wijze waarop de respondenten uit de tweede en de derde generatie, de vragen beantwoorden.

Bestaat er een verschil tussen de tweede en derde generatie Indische Nederlanders in de wijze waarop zij hun integratie beoordelen?

Om een antwoord te kunnen geven op deze subvraag is onderzocht wat de respondenten verstaan onder integratie, of zij vinden dat zij zelf geïntegreerd zijn en hoe zij hun eigen integratie beoordelen ten opzichte van eerdere of latere generaties. Hieruit blijkt dat de respondenten onder geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving over het algemeen verstaan:

- Aanpassen aan Nederlandse normen en waarden
- Leven conform de Nederlandse wet
- Participeren en meedoen door middel van werken, opleiding en sporten
- Opgaan in de Nederlandse samenleving

Ook hier worden geen verschillen geconstateerd tussen de tweede en de derde generatie.

De onderzochte respondenten vinden veelal, omdat zij het bovenstaande nastreven, dat zij geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving.

Zoals eerder aangegeven kan er geen verschil geconstateerd worden in de wijze waarop de respondenten van de tweede en derde generatie Indische Nederlanders kijken naar integratie in het algemeen en naar hun eigen positie. Tevens vinden de respondenten uit beide generaties zich ongeveer even vaak even goed geïntegreerd als de volgende generatie.

Er bestaat wel een verschil in de wijze waarop de tweede en derde generatie hun integratie beoordelen ten opzichte van de vorige generatie. Meer respondenten van de tweede generatie voelen zich beter geïntegreerd dan de eerste generatie, ten opzichte van het aantal respondenten van de derde generatie dat zich beter geïntegreerd voelt dan de tweede generatie. Heel voorzichtig zou geconcludeerd kunnen worden dat het verschil tussen de generaties begint af te nemen. Dus wanneer de vierde generatie gevraagd zou worden hoe zij hun integratie beoordelen ten opzichte van de derde generatie, zal het percentage dat zich beter geïntegreerd voelt naar alle waarschijnlijkheid weer afgenomen zijn. Dit zou kunnen betekenen dat er een punt van assimilatie bereikt wordt. Het integratiepatroon dat Indische Nederlanders vertonen lijkt op het lineaire patroon dat bijvoorbeeld door Gordon wordt beschreven, waarbij de assimilatie als een eindstation kan worden gezien van een aanpassingsproces. In theorie past deze klassieke theorie beter bij de groep Indische Nederlanders gezien het feit dat deze theorie het proces van integratie beschrijft van het begin van de twintigste eeuw. Dit in tegenstelling tot de theorie van de gesegmenteerde assimilatie, dat het integratieproces van de nieuwere groepen duidt. Echter wanneer het integratie profiel dat het meest past bij Indische Nederlanders wordt toegepast: assimilatie, kan worden geconcludeerd dat de inhoud van dit profiel (een combinatie van een hoge mate van sociaal-culturele en structurele integratie) niet echt afwijkt van het resultaat van het proces van assimilatie in de opvatting van Gordon.

Het integratieproces van Indische Nederlanders kent een aantal specifieke kenmerken, die de integratie van deze groep zeker beïnvloed hebben. De integratie van Indische Nederlanders verliep relatief gemakkelijk als gevolg van verschillende factoren. Indische Nederlanders zijn immers van origine al deels Nederlands als gevolg van het grote aantal gemengde (Nederlandse man en Indonesische vrouw) huwelijken. Zij zijn van jongs af aan bekend met de Nederlandse cultuur, gebruiken en taal. Zo werd vaak zowel thuis als op school Nederlands gesproken. Verder had de oorspronkelijke groep Indische Nederlanders een relatief hoog

opleidingsniveau (de Gruijter en Tan, 2009). Daarnaast hebben Indische Nederlanders hetzelfde Christelijke geloof als Nederlanders. Tenslotte was de groep migranten sterk gericht op zich aan te passen in Nederland. Teruggaan was onmogelijk, omdat Indonesië was een vijandig land geworden was en de koloniale maatschappij waarin ze hadden geleefd niet meer bestond. Dit staat in groot contrast tot andere migrantengroepen. Andere minderheden, die grotendeels zijn voortgekomen uit opzettelijk ongeschoolde slaven, contractarbeiders en gastarbeiders. Bij wie de Islam een zeer wezenlijk deel van het geloofsleven, de traditie en cultuur uitmaakt. En de groepen die met regelmaat terug kunnen naar het land van herkomst, of in ieder geval die optie hebben. Conform de theorie van Dagevos (2002) en Portes (1999) kunnen sociaal-culturele eigenschappen van de eigen groep als hulpbronnen worden gezien die de structurele integratie kunnen bevorderen.

De vraagstelling van het onderzoek luidt: “Welke verschillen bestaan er tussen de transnationale activiteiten van tweede en derde generatie Indische Nederlanders en hangt dit samen met de mate waarin zij zich geïntegreerd voelen in de Nederlandse samenleving?”
Samengevat luidt het antwoord als volgt:

Er bestaan verschillen tussen en overeenkomsten in de aard, inhoud en frequentie van de transnationale activiteiten van de respondenten uit de tweede en derde generatie. De tweede generatie onderneemt meer en vaker transnationale activiteiten zoals het opsturen van goederen, het volgen van ontwikkelingen, vakanties en familiebezoeken in Indonesië. Daartegenover onderhouden de respondenten uit de derde generatie meer en vaker contacten met Indische mensen in Nederland. De overeenkomsten tussen beide generaties zijn te vinden in de activiteiten die zij beide niet uitoefenen. Dit zijn de professionele economische activiteiten en de meeste politieke activiteiten. Daarnaast zijn er geen verschillen te constateren in de wijze waarop de beide generaties in het algemeen tegen integratie aankijken en de positie die zij hierin zelf innemen. Er bestaat wel een verschil in de mening van de respondenten over hun eigen integratie ten opzichte van de vorige generatie, het verschil hierin lijkt positief af te nemen.

Wederom teruggrijpend op de centrale vraagstelling luidt het antwoord als volgt:
Omdat uit dit onderzoek blijkt dat de tweede generatie meer verschillende en frequenter transnationale activiteiten uitoefent dan de derde generatie, terwijl beide generaties op eenzelfde wijze denken over integratie en hun positie hierin kan **op basis van dit onderzoek niet geconstateerd worden dat er een relatie bestaat tussen het uitoefenen van transnationale activiteiten en de beleefde integratie in de Nederlandse samenleving van Indische Nederlanders.**

BIJLAGE 0 MIGRATIE EN INTEGRATIE IN NEDERLAND EN DE EUROPESE UNIE

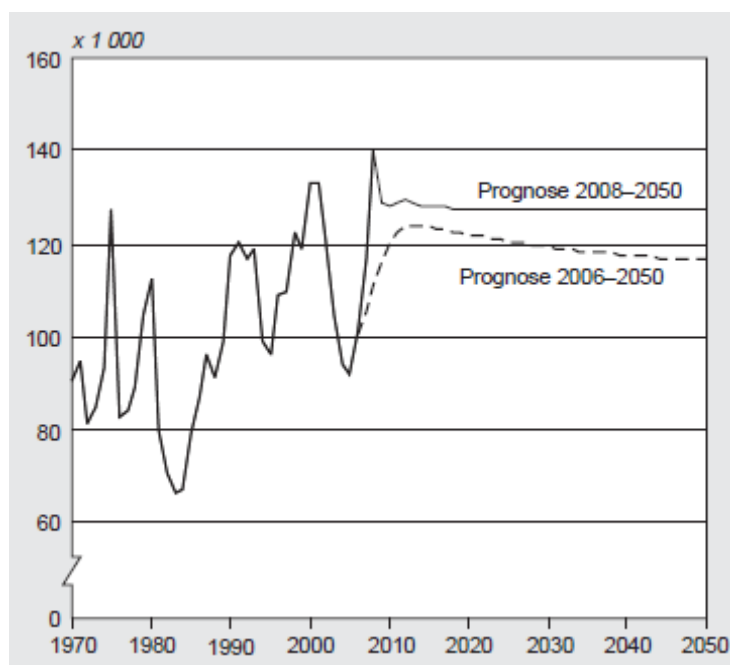
De mensen die vanuit Indonesië naar Nederland emigreerden vormden een speciale groep migranten omdat Indonesië voorheen een Nederlandse kolonie was. Deze migranten hadden om deze reden een bepaalde band met Nederland, ook al waren zij er nog nooit geweest. Nederland heeft haar grenzen voor deze groep volledig open gesteld, maar door de jaren heen heeft Nederland steeds meer immigranten uit diverse landen ontvangen. Dit heeft verschillende problemen veroorzaakt in Nederland en in de landen van de Europese Unie. De regeringen van de landen van de Europese Unie werken samen aan oplossingen voor deze migratieproblemen. Steeds meer mensen komen naar de Europese Unie om te ontsnappen aan oorlog en vervolging, of aan natuurrampen of om een hier een betere toekomst op te kunnen bouwen. De EU-landen ontwikkelen minimumnormen en procedures voor asielzoekers. Deze normen en procedures bepalen hoe en waar een asielverzoek moet worden behandeld, wat de status is van personen aan wie asiel is verleend en welke verantwoordelijkheid de nationale autoriteiten hebben bij het naleven van deze regels.

In 2008 hebben de EU-leiders een Europees pact omtrent immigratie en asiel gesloten, waarin de beginselen achter de desbetreffende EU-regelgeving zijn vastgelegd. De bedoeling hiervan is dat de legale immigratie wordt georganiseerd en dat de integratie wordt bevorderd, hierbij rekening houdend met de prioriteiten en behoeften van ieder EU-land. Hiervoor zal de controle van de buitengrenzen van de Europese Unie doeltreffender gemaakt moeten worden. Daarnaast streeft de Europese Unie ook naar samenwerking met de landen van herkomst en doorreis om de levensomstandigheden in de landen waaruit mensen willen vertrekken te verbeteren.

De Europese Unie wil de illegale immigratie stoppen. Met dit als doel is in 2005 het FRONTEX-agentschap opgericht. Dit agentschap wil de operationele samenwerking tussen de EU-landen organiseren op het gebied van de veiligheid aan de buitengrenzen van de lidstaten van de Europese Unie. De lidstaten zijn weliswaar zelf verantwoordelijk voor de controle en bewaking van de buitengrenzen, maar het FRONTEX-agentschap vergemakkelijkt

het uitvoeren van bestaande of toekomstige maatregelen. Onder de buitengrenzen van de lidstaten wordt verstaan de land- en zee grenzen evenals de lucht- en zeehavens. Binnen de Europese Unie is vrij personenverkeer alleen mogelijk als er een efficiënte en doeltreffende controle aan alle buitengrenzen is.²²

Nederland heeft door de jaren heen veel immigranten toegelaten. Tussen 1946 en 1966 kwamen veel migranten vanuit het voormalig Nederlands-Indië naar Nederland. Ook in 1975 kwamen bovengemiddeld veel immigranten Nederland binnen, deze keer als gevolg van de onafhankelijkheid van Suriname. In de jaren 1979 en 1980 kwamen relatief veel gastarbeiders uit Marokko en Turkije naar Nederland, een ontwikkeling die halverwege de jaren '60 was begonnen. Ook aan het einde van de jaren '80 en het begin van de jaren '90 is een piek zichtbaar in de immigratiecurve. Toen kwamen wederom relatief veel Turken en Marokkanen naar Nederland, ditmaal voornamelijk ten gevolge van gezinshereniging. In de periode tussen 2001 en 2005 was er sprake van een toenemend restrictief of beperkend immigratiebeleid waardoor er juist een afname van de immigratie waarneembaar is. Ondanks de pieken en dalen is in de grafiek een duidelijke opwaartse trend waarneembaar.

Figuur 2: Historische ontwikkeling immigratie in Nederland, bron CBS

²² http://europa.eu/pol/justice/index_nl.htm

In 1960 kwamen ongeveer 45,4 duizend immigranten Nederland binnen. Sindsdien is hun aantal nooit meer zo laag geweest, waarbij de trendlijn ergens tussen de 133,4 duizend immigranten in 2001 en het relatief lage aantal van 92,3 duizend immigranten in 2005 doorloopt (van Duin, 2009).

Het migratiebeleid in Nederland wordt bepaald aan de hand van het internationale en het Europese recht. De Nederlandse vreemdelingenwetgeving is opgebouwd uit rechten en verplichtingen uit onder andere het Vluchtelingenverdrag van de Verenigde Naties, het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en het VN Verdrag voor de Rechten van het Kind. Zo wordt ook de Europese wetgeving gebaseerd op de oprichtingsverdragen van de Europese Unie.

De toelatingseisen voor mensen die in Nederland aanspraak willen maken op een status als vluchteling staan in de Vreemdelingenwet 2000. Daarnaast moeten specifieke groepen aan specifieke eisen voldoen. Gezinsmigranten moeten een bepaalde mate van kennis van de Nederlandse taal hebben. De eisen hiervoor zijn neergelegd in de Wet inburgering. In de Wet inburgering staan de eisen waaraan een migrant na toelating moet voldoen.

Voor arbeidsmigranten en kenniswerkers is de Wet arbeid vreemdelingen in het leven geroepen, hierin staan de eisen waaraan zij en hun werkgevers op opleidingsinstituut moeten voldoen. Voor alle arbeidsmigranten en kennismigranten komt het toelatingsbeleid voort uit de vraagzijde, dat wil zeggen dat de behoefte van werkgevers bepaalt wie er binnenkomt. Zonder arbeidscontract wordt niemand toegelaten en de duur van dat contract bepaalt de duur van de verblijfs- en tewerkstellingsvergunning.

Men verwacht van migranten die zich voor een langere tijd in Nederland willen vestigen een bepaald niveau van kennis van de Nederlandse taal. In de Wet inburgering buitenland (Wib) is een wettelijk minimum niveau van beheersing van de Nederlandse taal en kennis van de Nederlandse samenleving vastgelegd. Na het inburgeren, zal de migrant een inburgeringexamen moeten maken.

De Wet inburgering buitenland geldt ook voor personen die niet inburgeringsplichtig zijn, maar waarvan wordt verondersteld dat zij een grote afstand tot de Nederlandse samenleving hebben en de taal niet of onvoldoende beheersen om zichzelf te kunnen redden. Dit worden de “vrijwillige inburgeraars” genoemd. Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft onderzocht hoe groot de groep van “vrijwillige inburgeraars” in Nederland is en deze wordt geschat op ongeveer 319.000 mensen in het jaar 2008. De jaarlijkse instroom van mogelijke nieuwe vrijwillige inburgeraars wordt geschat op 11.000 mensen. Het CBS schat in dat Nederland per jaar ongeveer 18.000 nieuwe inburgeringsplichtigen zal kunnen verwachten.

Op het terrein van immigratie en integratie is een trend van een stijgende mobiliteit tussen landen waar te nemen. Dit geldt ook voor Nederland aangezien dit een land met een open economie is. Deze stijgende mobiliteit leidt tot snelle veranderingen die een grote maatschappelijke impact hebben. Dit uit zich onder andere in steeds meer burgers in Nederland die bindingen onderhouden met meer dan één land. Deze bindingen zijn van sociale, maar ook economische en politieke aard.

BIJLAGE 1 LITERATUURLIJST

- Amersfoort, H. Van (2001) *Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie*. Amsterdam: IMES.
- Baarda, D.B., M.P.M. de Goede, J. Teunissen (2000). *Basisboek Kwalitatief onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.
- Basch, L., Blanc-Szanton, C. en Glicks Schiller, N. (1992), *Towards a transnational perspective on migration: race, class, ethnicity and transnationalism reconsidered*. New York: New York Academy of Sciences
- Bauman, Z. (1998), *Globalization. The Human Consequences*, New York: Columbia University Press.
- Beets, G., Huisman, C. en Imhoff, E. van. (2003). Demografie van de Indische Nederlanders 1930 – 2001. *Bevolkingstrends* 51(1), 58-66.
- Beets, G., C. Huisman, E. van Imhoff, S. Koesoebjono & E. Walhout, (2002), *De demografische geschiedenis van de Indische Nederlanders. NIDI Rapport 64*. Den Haag: NIDI
- Bosma, U., Raben, R. & Willems, W. (2006). *De geschiedenis van Indische Nederlanders*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Braster, J.F.A. (2000). *De kern van casestudy's*. Assen: Van Gorcum.
- Captain, E.S. (2001) Lezing studiedagen Indische Nederlanders., *De Indische derde generatie. Breuken en schakels in de overdracht tussen Indische generaties.*, Den Haag: Centrum voor de

geschiedenis van Migranten/ Instituut voor migratie en Etnische studies/ Onderzoeksinstituut voor geschiedenis en cultuur/ Stichting Tong Tong

<http://vm10.oclc.org/cdm4/document.php?CISOROOT=/collection6&CISOPTR=3191&REC=2>, geraadpleegd op 23 september 2010

Captain, E.S. (2002), *Achter het kawat was Nederland. Indische oorlogservaringen en -herinneringen 1942-1995*, Kampen: Uitgeverij Kok

Castles, S & Miller. M.J. (2003). *The Age of Migration*. New York: Guilford Press

Choenni, C.E.S. (1992). *Allochtonen en burgerschap. Burgerschap in praktijken deel 1.*'s-Gravenhage: Sdu uitgeverij.

Cottaar, A. & Willems, W. 1984. *Indische Nederlanders. Een onderzoek naar beeldvorming*. Den Haag: Uitgeverij Moesson

Dagevos, J. (2001). *Perspectief op integratie. Over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: W.R.R.

Dagevos, J. & Gijsberts, M. (2005). *Uit elkaars buurt, de invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming*. Den Haag: SCP.

Duin, C. van (2009). Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. *Bevolkingstrends* 57(1), 15–22.

El Hadioui, I. (2010). De Staten-Generaal van Rotterdam. Naar een stadssociologisch perspectief op jeugdculturen. *Pedagogiek*, 30 (1), 26-42.

Engbersen, G., Snel, E., Leerkes, A., Van San, M. & Entzinger, H. (2003) *Over landsgrenzen. Transnationale betrokkenheid en integratie*. Rotterdam: EUR/ RISBO

Faist, T. H.(2000), Transnationalization in international migration: implications for the study of citizenship and culture, *Ethnic and Racial Studies*, 23, 189-222.

Geugten, T. van der, (1998). *Wat is Indisch?* Lezing tijdens Pasar Malam Besar, 's Gravenhage.

Gowricharn, R., (2005), Transnationale netwerken. Lezing voor migrantenorganisaties, Rotterdam, 10 november 2005.

Gijsberts, M. & Dagevos, J. (2009), *Jaarrapport integratie 2009*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau

Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life. The Role of Race, Religion and National Origins*. New York: Oxford University Press.

Gruijter, M. de & Tan, S. (2009), *Thuis in Uithoorn, Integratie van inwoners met een Indische, Marokkaanse en Poolse achtergrond*

http://www.verwey-jonker.nl/doc/participatie/Thuis%20in%20Uithoorn_3750.pdf

geraadpleegd op 28 februari 2011

Neuman, W. L. (2000). *Social research methods: qualitative and quantitative approaches*. London, Allyn and Bacon.

Oenen, G. van (2004) *Burgers op drift. Burgerschap in tijden van transnationale identiteit*. In: Entzinger, H. & van der Meer, J., *Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat*. De Balie, Amsterdam 2004, 86-100

Portes, A. et al (1999) The study of transnationalism: Pitfalls and promises of an emergent research field., *Ethnic and racial studies*. 22, (2), 217-237

Portes, A. & Sensenbrenner, J. (1993): Embeddedness and Immigration: Notes on the Social Determinants of Economic Action. *American Journal of Sociology*, 98(6), 1320-1351.

Schinkel, W. (2007). *Denken in een tijd van sociale hypochondrie*. Kampen: Klement.

Snel, E., Engbersen, G. en A. Leerkes (2004) Voorbij landsgrenzen : transnationale betrokkenheid als belemmering voor integratie? *Sociologische Gids*, 51 (2), 75-100.

Surie, H.G. (1973), De gerepatrieerden. In Verwey-Jonker, H.J. *Allochtonen in Nederland*. Den Haag: Staatsuitgeverij, 47-110.

Swanborn, P.G. (1996) *Case-study's: Wat, wanneer en hoe?* Amsterdam, Meppel: Boom

Vedder, P., van de Vijver, F.J.R. (2003) Acculturatie en adaptie van migrantenjongeren in Nederland. Een vergelijkende studie, *Migrantenstudies, Themanummer Jeugd*, 19(4), 252 – 265

Vries, M., de (2009) *Indisch is een gevoel. De tweede en derde generatie Indische Nederlanders*. Amsterdam, Amsterdam University Press

BIJLAGE 2 TABELLEN EN FIGUREN

Figuur 1: Integratieprofielen van Dagevos

Figuur 2: Generaties respondenten.

Figuur 3: Opleiding respondenten.

Tabel 1: Werkzaam binnen bedrijfstak

Tabel 2: Mening over eigen integratie

Tabel 3: Motivatie transnationale activiteiten

Tabel 4: Indische contacten

Tabel 5: Frequentie transnationale contacten

Tabel 6: Aard transnationale contacten

Tabel 7: Vergelijking transnationale activiteiten tussen generaties

Tabel 8: Confrontatie transnationale activiteiten en verbondenheid

Tabel 9: Doorgeven Indische cultuur

BIJLAGE 3

AFKORTINGEN EN DEFINITIES

CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
KNIL	Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger
SCP	Sociaal Cultureel Planbureau
VOC	Verenigde Oost-Indische Compagnie

De eerste generatie Indische Nederlanders bestaat uit Indische Nederlanders die tijdens het koloniale Nederlands-Indië geboren zijn en veelal ook de Japanse bezetting en bersiapperperiode hebben meegemaakt.

De tweede generatie Indische Nederlanders is de groep die of wel nog net in Nederlands-Indië geboren is vlak voor of tijdens de Tweede Wereldoorlog, evenals de groep die na de oorlog geboren is in Nederland, waarvan één of beide ouders tot de eerste generatie behoort.

De derde generatie vormen de Nederlandse kinderen die uit de tweede generatie voortgekomen zijn en alleen uit verhalen weten van de Indische afkomst.

De vierde generatie vormen de Nederlandse kinderen waarvan minstens één van de ouders van de derde generatie is.

WET van 21 December 1949, houdende een voorziening in de zin van artikel 211 der Grondwet

WIJ JULIANA, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Allen, die deze zullen zien of horen lezen, saluut! doen te weten:

Alzo Wij in overweging genomen hebben, dat voor de aanvaarding van de resultaten van de Ronde Tafel Conferentie betreffende de wijze om werkelijke, volledige en onvoorwaardelijke souvereiniteit over te dragen aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië overeenkomstig de Renville-beginselen een voorziening in de zin van artikel 211 der Grondwet moet worden getroffen;

Zo is het, dat Wij, de Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Artikel 1

De Mantelresolutie met ontwerp-overeenkomsten en briefwisseling betreffende de wijze om werkelijke, volledige en onvoorwaardelijke souvereiniteit over te dragen aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië overeenkomstig de Renville-beginselen, welke Mantelresolutie met ontwerp-overeenkomsten en briefwisseling door de Algemene Vergadering van de Ronde Tafel Conferentie te 's-Gravenhage op 2 November 1949 is aangenomen en in afdruk in Nederlandse en in Indonesische tekst en in Engelse vertaling nevens deze wet is gevoegd, wordt door het Koninkrijk der Nederlanden aanvaard.

Artikel 2

Wij dragen zorg, dat, echter niet zonder voorafgaand overleg met de Regering van de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië, hetzij bij de Commissie der Verenigde Naties voor Indonesië, hetzij bij een ander orgaan der Verenigde Naties, die stappen worden gedaan,

welke naar Ons inzicht bevorderlijk kunnen zijn aan een volledig tot zijn recht komen van het zelfbeschikkingsrecht, gelijk dit is bedoeld in artikel 2 der Overgangsovereenkomst, behorende bij de in artikel 1 dezer wet vermelde Mantelresolutie.

Artikel 3

Deze wet, welke kan worden aangehaald als "Wet Souvereiniteitsoverdracht Indonesië", treedt in werking met ingang van de dag na die van haar afkondiging.

Lasten en bevelen, dat deze in het *Staatsblad* zal worden geplaatst, en dat alle Ministeriële Departementen, autoriteiten, Colleges en Ambtenaren, wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

Paleize Soestdijk, 21 December 1949.

JULIANA

De Minister-President, Minister van Algemene Zaken,

W. Drees

De Minister zonder Portefeuille,

J.R.H. van Schaik

De Minister van Overzeese Gebiedsdelen,

J.H. van Maarseveen

De Minister zonder Portefeuille,

Götzen

De Minister van Buitenlandse Zaken,

Stikker

De Minister van Justitie,

Wijers

De Minister van Binnenlandse Zaken,

Teulings

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen,

Th. Rutten

De Minister van Financiën,

P. Liefstinck

De Minister van Oorlog,

Schokking

De Minister van Marine,

Schokking

De Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting,

J. in 't Veld

De Minister van Verkeer en Waterstaat,

D.G.W. Spitzen

De Minister van Economische Zaken,

Van den Brink

De Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening,

Mansholt

De Minister van Sociale Zaken.

A.M. Joekes

Uitgegeven de een en twintigste December 1949

De Minister van Justitie,

Wijers

Mantelresolutie

De Delegaties van:

1. Het Koninkrijk der Nederlanden,
2. De Regering van de Republiek Indonesië,
3. De Bijeenkomst voor Federaal Overleg,

overwegende, dat zij ter Ronde Tafel Conferentie zijn bijeengekomen om zo spoedig mogelijk tot een goede en duurzame oplossing te geraken van het Indonesische conflict door het bereiken van overeenstemming tussen de deelnemers betreffende de wijze om werkelijke, volledige en onvoorwaardelijke soevereiniteit over te dragen aan de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië overeenkomstig de Renville-beginselen;

overwegende, dat zij dit doel hebben bereikt in goede samenwerking;

overwegende, dat de Commissie der Verenigde Naties voor Indonesië daarbij waardevolle bijstand heeft verleend;

hebben het volgende besloten:

I. De resultaten van de Ronde Tafel Conferentie zijn vervat in ontwerp-overeenkomsten en brieven, al welke documenten aan deze resolutie zijn gehecht.

II.

A. De ontwerp-overeenkomsten zijn de volgende:

1. het ontwerp-Charter van Souvereiniteitsoverdracht;

2. het ontwerp-Uniestatuut met daaronder begrepen de bijlage en bijzondere overeenkomsten omtrent de voornaamste onderwerpen van toekomstige samenwerking;

3. de ontwerp-Overgangsovereenkomst met de daaronder begrepen bijzondere overeenkomsten, houdende regeling van de onderwerpen, welke als gevolg van de soevereiniteitsoverdracht voorziening behoeven.

B. Omtrent een aantal afzonderlijke punten hebben de Delegaties hun standpunten in een briefwisseling aan elkander medegedeeld.

III. De onder A en B genoemde bescheiden zijn in de Nederlandse en de Indonesische taal gesteld.

Beide teksten hebben gelijke kracht.

Er is een officiële Engelse vertaling van de stukken vervaardigd, welke in geval van verschil in betekenis tussen de Nederlandse en de Indonesische teksten de doorslag zal geven.

IV. De aanvaarding van deze resolutie door het Koninkrijk der Nederlanden enerzijds en de tot de Republiek der Verenigde Staten van Indonesië toetredende gebieden anderzijds zal worden beschouwd als ratificatie van de aan deze resolutie gehechte bescheiden. De ratificatie door een der partijen verliest haar kracht als een der andere partijen de resolutie niet ratificeert.

V. De onder II vermelde overeenkomsten zullen in werking treden op het ogenblik van de soevereiniteitsoverdracht, welke zal geschieden in een plechtige bijeenkomst te Amsterdam, te houden uiterlijk op 30 December 1949.

VI. De Commissie der Verenigde Naties voor Indonesië of een ander orgaan van de Verenigde Naties zal in Indonesië toezien op de nakoming van de op de Ronde Tafel Conferentie bereikte overeenkomsten.

De Delegatie van het Koninkrijk der Nederlanden,
J.H. van Maarseveen,
Voorzitter.

De Delegatie van de Regering van de Republiek Indonesië
Mohammad Hatta,
Voorzitter.

De Voorzitter van de Ronde Tafel Conferentie,
W. Drees.

De Delegatie van de Bijeenkomst voor Federaal Overleg,
Hamid,
Voorzitter.

De Secretaris-Generaal der Ronde Tafel Conferentie,
M.J. Prinsen.

De Commissie der Verenigde Naties voor Indonesië,
R. Herremans,
Voorzitter van de week.

H. Merle Cochran,
Lid.

Th.K. Critchley,
Lid.

J.A. Romanos,
Eerste Secretaris

BIJLAGE 5 VRAGENLIJST

1. Wat is uw geboortedatum?

.....
.....

2. Wat is het geboorteland van uw vader en moeder?

.....
.....

3. In welk land bent u geboren?

- Nederland (ga naar 6)
- Indië
- Indonesië
- Anders, namelijk

4. Sinds wanneer woont u in Nederland

.....
.....

5. Waarom bent u naar Nederland gekomen?

.....
.....

6. Wat is uw hoogst genoten opleiding?

- Geen opleiding
- Basisschool
- Mavo/ VMBO
- Havo
- VWO/ Gymnasium/ Atheneum
- MBO
- HBO
- Universitair

7. Werkt u?

- Nee, nooit gewerkt (ga naar 9)
- Niet meer (tijdelijk of permanent)
- Ja

8. Wat voor werk doet u of heeft u gedaan?

.....
.....

9. Hoe ziet uw huidige gezinssituatie eruit?

.....
.....

10. Gaat u nog wel eens naar Indonesië?

- Ja
- Nee (ga naar 14)
- Nee, maar ik ben dit wel van plan (ga naar 14)

11. Hoe vaak gaat u naar Indonesië?

- Meerdere keren per jaar
- Één keer per jaar
- Één keer per drie jaar
- Minder dan één keer per drie jaar

12. Waarom gaat u naar Indonesië? (meerdere antwoorden mogelijk)

- Familiebezoek

- Vakantie
- Voor zaken
- Een andere reden, namelijk:.....

13. Als u naar Indonesië gaat, voelt u zich dan een inwoner, een toerist, of iets anders? (*meerdere antwoorden mogelijk*)

- Ik voel mij een inwoner
- Ik voel mij een toerist
- Ik voel mij anders, namelijk:.....

14. Hebt u plannen om in de toekomst weer in Indonesië te gaan wonen?

- Ja
- Nee (*ga naar 16*)

15. Wilt u tijdelijk of permanent in Indonesië wonen en wat is de reden?

- Tijdelijk, omdat:.....
- Permanent, omdat:.....
- Anders, omdat:.....

16. Hebt u contacten met Indische familie/ kennissen en vrienden?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- Nee (ga naar 19)
- Ja, in Indonesië
- Ja, in Nederland
- Ja, in (een) ander(e) land(en) namelijk:.....

17. Hoe vaak hebt u contact met deze mensen?

	Dagelijks	Wekelijks	Maande- lijks	Aantal keren per jaar	Jaarlijks	Minder dan eens per jaar
Familie binnen Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Familie buiten Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden binnen Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden buiten Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18. Op welke manier onderhoudt u de contacten?

	Internet (Facebook . Hyves, etc)	Mail	Telefonisch	Brieven	Bezoeken	Indische feesten	Pasar Malam	Anders namelijk
Familie binnen Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Familie buiten Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden binnen Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden buiten Nederland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

19. Bent u in lid van een organisatie of vereniging die met Indonesië te maken heeft? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

Nee

- Ja, dit is een organisatie in Nederland, namelijk.....
- Ja, dit is een organisatie in Indonesië, namelijk.....
- Ja, dit is een organisatie in een ander land, namelijk.....

20. Maakt u wel eens geld over naar familie en vrienden of in het kader van liefdadigheid (in het buitenland)?

- Nee (*ga naar 22*)
- Ja

21. Hoe vaak maakt u geld over naar familie en vrienden of in het kader van liefdadigheid (in het buitenland)?

	Wekelijks	Maandelijks	Aantal keren per jaar	Jaarlijks	Minder dan eens per jaar
Familie	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
Liefdadigheid	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk	☐	☐	☐	☐	☐

22. Stuurt u wel eens goederen naar familie, vrienden of in het kader van liefdadigheid (in het buitenland)?

Nee (*ga naar 24*)

Ja

23. Hoe vaak stuurt u goederen naar familie, vrienden of in het kader van liefdadigheid (in het buitenland)?

	Wekelijks	Maandelijks	Aantal keren per jaar	Jaarlijks	Minder dan eens per jaar
Familie	☐	☐	☐	☐	☐
Vrienden	☐	☐	☐	☐	☐
Liefdadigheid	☐	☐	☐	☐	☐
Anders, namelijk.....	☐	☐	☐	☐	☐

24. Investeert u in commerciële bedrijven in Indonesië?

Ja

Nee

25. Doet u zaken of voert u handel met bepaalde personen in Indonesië?

- Ja, met familie
- Ja, met vrienden
- Ja, met kennissen
- Ja, met onbekenden
- Nee

26. Blijft u op de hoogte van ontwikkelingen in Indonesië? *Via familie, krant, televisie, internet, etc?*

- Ja
- Nee
- Een beetje

27. Stemt u? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- Ja, in Nederland
- Ja, in Indonesië
- Nee

28. Bent u lid van een politieke organisatie? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- Ja, in Nederland, namelijk.....
- Ja, in Indonesië, namelijk.....
- Nee

29. Indien u eerder heeft aangegeven wel eens activiteiten gericht op Indische mensen in het buitenland uit te oefenen, waarom vindt u dit belangrijk? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- Vanuit loyaliteit voor familie en vrienden
- Vanuit mijn geloofsovertuiging
- Vanuit betrokkenheid met Indonesië
- Vanuit een gevoel van zielsverwantschap
- Anders, namelijk

30. Wanneer is iemand volgens u Indisch? *(denk aan afkomst, normen, waarden, gewoonten en tradities)*

.....
.....

31. Zou u zichzelf Indisch noemen? Waarom wel/niet?

- Ja, omdat:.....
- Nee, omdat:.....
- Ik twijfel, omdat:

32. Zou u zichzelf Nederlands noemen? Waarom wel/niet?

- Ja, omdat:.....
- Nee, omdat:.....
- Ik twijfel, omdat:

33. Tot welke generatie Indische Nederlanders rekent u zich?

- De eerste generatie
- De tweede generatie
- De derde generatie
- De vierde generatie
- Ik twijfel/ anders, omdat:.....

34. Hoe beoordeeld u de mate waarin u geïntegreerd bent, ten opzichte van andere generaties Indische Nederlanders?

	Minder goed geïntegreer d	Even goed geïntegreer d	Beter geïntegreer d	Tot deze generatie behoor ik zelf	Ik weet het niet
Ten opzichte van de eerste generatie, ben ik:	☐	☐	☐	☐	☐
Ten opzichte van de tweede generatie, ben ik:	☐	☐	☐	☐	☐
Ten opzichte van de derde generatie, ben ik:	☐	☐	☐	☐	☐
Ten opzichte van de vierde generatie, ben ik:	☐	☐	☐	☐	☐

35. Wat is uw mening over de onderstaande uitspraken?

	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Ik weet het niet
Ik vind het belangrijker om mij Indische identiteit te behouden dan de voorgaande generatie.	☐	☐	☐	☐

Ik vind het belangrijker om mij Indische identiteit te behouden dan de volgende generatie.	☐	☐	☐	☐
Ik draag mijn Indische achtergrond meer uit dan de voorgaande generatie.	☐	☐	☐	☐
Ik draag mijn Indische achtergrond meer uit dan de volgende generatie.	☐	☐	☐	☐
In voel mij verbonden met Indonesië	☐	☐	☐	☐

36. Wat verstaat u onder “geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving”?

.....

.....

37. Waarom vindt/ voelt u zichzelf wel of niet geïntegreerd in de Nederlandse samenleving?

.....

.....

38. Rekent u zichzelf tot een bepaald geloof? Bent u gelovig?

Nee

- Ja, namelijk Moslim
- Ja, namelijk Christen
- Ja, namelijk.....

39. Wat zijn volgens u kenmerken of karaktereigenschappen van Indische mensen?

.....
.....

40. Spreekt u Indonesisch?

- Ja, ik spreek vloeiend Indonesisch
- Ja, ik spreek Indonesisch
- Nee, ik kan het alleen verstaan
- Nee, ik kan spreek en versta geen Indonesisch

41. Wat is thuis de spreektaal?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- Thuis spreken wij Indonesisch
- Thuis spreken wij Nederlands
- Thuis spreken wij Nederlands en Indonesisch
- Thuis spreken wij iets anders, namelijk:.....

42. Wat vindt u belangrijk om mee te geven aan uw kind(eren), of aan latere generaties Indische Nederlanders?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- De geschiedenis van Nederlands-Indië/ Indonesië
- De familiegeschiedenis
- Indische normen en waarden
- Indische tradities en gebruiken
- De Indonesische taal
- Iets anders, namelijk:.....